



Universiteit Utrecht

Erfgoed voor alle beschaafde mensen

De wederopbouw van Ieper na de Eerste Wereldoorlog als basisvoorbeeld voor toekomstig post-conflict herstel van cultureel erfgoed



Masterscriptie – Cultuurgeschiedenis van Modern Europa – Universiteit Utrecht

Maaïke Snoek – 5922739

Docent: Dr. Gertjan Plets

15-08-2022 – aantal woorden: 17.108

Afbeelding voorblad: Ieper- Gezicht op de puinen van de Lakenhallen met op de voorgrond op de Grote Markt fronttoeristen en soldaten. Een bus voor 'Excursions to the battlefields' vanuit Hôtel Central in Oostende staat klaar om te vertrekken. (Maurice Anthony, 15-090-1919 IFFM).

Samenvatting

Hoewel het lijkt alsof de binnenstad en grote markt van Ieper al eeuwen dezelfde uitstraling heeft, is dit niet het geval. Een groot gedeelte van de twintigste eeuw hebben delen van deze markt namelijk in puin gelegen. De bevolking van Ieper heeft bijna een halve eeuw gedaan over de wederopbouw van de Lakenhallen van de stad na de complete vernietiging van het gebouw en de rest van de stad na de Eerste Wereldoorlog, waardoor het nu lijkt alsof er nooit schade aan de stad is geweest. Schijn bedriegt echter. De opzet van het project is grotendeels vormgegeven door de Vlaamse architect Jules Coomans in samenwerking met de burgemeester van Ieper, René Colaert. In het onderstaande werk wordt de opzet, uitvoering en voltooiing van die wederopbouw werkzaamheden uiteengezet en getoetst aan de theorie van Sultan Barakat in zijn werk 'Necessary conditions for integrated approaches to the post-conflict recovery of cultural heritage in the Arab World' (2021). In dit artikel noemt hij vijf noodzakelijke voorwaarden die bij moeten dragen aan het herstel van een samenleving of stad na een gewelddadig conflict. Hierbij focust Barakat zich vooral op gebieden in Noord-Afrika en het Midden-Oosten (MENA) maar door zijn theorie te toetsen aan een andere situatie met andere omstandigheden, zoals die in Ieper na de Eerste Wereldoorlog ruim honderd jaar geleden, kan worden gekeken in hoeverre de theorie van Barakat steekhoudt buiten de MENA-gebieden. In hoeverre voldoet Ieper aan de voorwaarden die Barakat stelt in zijn artikel? Wat zowel in het werk van Barakat terugkomt als uit de bronnen geraadpleegd voor deze scriptie is een sterke lokale verankering: de wederopbouw moet met lokale bewoners en instellingen worden aangegaan om te voorkomen dat de wederopbouw slechts een leeg omhulsel is en het onderliggende conflict niet kan worden opgelost.

Inhoudsopgave

Samenvatting	- 1 -
Inhoudsopgave	- 2 -
Figurenlijst	- 3 -
Inleiding	- 4 -
Hoofdstuk 1: Ieper en de Lakenhallen voor en tijdens de Eerste Wereldoorlog, en de eerste plannen voor de wederopbouw	- 9 -
1.1 Vroege geschiedenis	- 9 -
1.2 1914-1918	- 10 -
1.3 Plannen voor de wederopbouw	- 13 -
1.4 Verschillende kampen	- 14 -
Hoofdstuk 2: De eerste fase van de wederopbouw. 1920 – 1934	- 18 -
2.1 Verantwoordelijken voor wederopbouw	- 18 -
2.2 Herbouw van de woonhuizen van de stad	- 20 -
2.3 Herbouw of nieuwbouw van de Lakenhallen	- 22 -
2.4 Puinruimen	- 24 -
2.5 Aanbesteding Belfort	- 25 -
2.6 Herbouw Belfort	- 26 -
2.7 Lokale verankering	- 27 -
2.8 Onthulling en ceremonie Belfort	- 28 -
2.9 Conclusie	- 30 -
Hoofdstuk 3: de tweede fase van de wederopbouw: de afronding van de Lakenhallen. 1928 – 1967	- 31 -
3.1 Het belang van een duidelijke visie en planning	- 32 -
3.2 Het belang van financiën	- 36 -
3.2 Tweede Wereldoorlog	- 37 -
3.3 De voltooiing van de herstelwerkzaamheden aan de Lakenhallen	- 39 -
3.4 Inwijding stadhuis	- 42 -
3.5 Conclusie	- 42 -
Hoofdstuk 4: De theorie van Barakat toegepast op Ieper	- 43 -
4.1 Vijf noodzakelijke voorwaarden voor beleid en praktijk bij het herstel van cultureel erfgoed post-conflict volgens Barakat	- 44 -
4.1.1 Een balans tussen reconstructie en nieuwbouw (balancing replacement and conservation approaches)	- 45 -
4.1.2 Stabiele politieke en financiële ondersteuning (sustained political and financial support)	- 47 -
4.1.3 Het belang van institutionele capaciteitsopbouw (sufficient institutional capacity)	- 50 -
4.1.4 Lokale verankering (genuine localization and ownership)	- 51 -
4.1.5 Een gedeelde visie (a shared vision)	- 53 -
4.2 Conclusie	- 54 -
Conclusie	- 56 -
Literatuurlijst:	- 60 -

Figurenlijst

Figuur 1: Anthony, 'Ieper', 22 november 1914 (Stadsarchief Ieper C15_4416)	- 4 -
Figuur 2: Alfred Bastien, de brand van Ieper, 22 november 1914 (IFFM)	- 10 -
Figuur 3: Ernest Thill, Ruïnes van de Lakenhallen. Oostvleugel (C15_0182 Stadsarchief Ieper)	- 13 -
Figuur 4: Ivan Lancelot Bawtree, Notice: This is Holy Ground, (IWM Q 100485)	- 15 -
Figuur 5: Maurice Anthony, Ypres – Hotel Restaurant Excelsior op de Grote Markt, 08-08-1920 (IFFM).	- 20 -
Figuur 6: Hector Dehaeck, 'Belfort Beiaard' 1934 (Stadarchief Ieper F34 00258)	- 26 -
Figuur 7: 'Een der Wijzerplaten voor het ophalen', 25 november 1933, Het Ypersche.	- 26 -
Figuur 8: H.G Mennens, 'Stad Yper, inhuldiging van het Belfort' (Stedelijk Museum Ieper, SM 003039)	- 28 -
Figuur 9: Dehaeck, Hector, 'Inhuldiging Belfort Leopold III (Stadarchief Ieper, F34 00067, F34 00055)	- 29 -
Figuur 10: Maurice Anthony, 'Stoet bij de inhuldiging van het gerestaureerde Belfort in Ieper', 29 augustus 1934, (IFFM)	- 31 -
Figuur 11 Maurice Anthony, Yper Eiermarkt op zaterdag in de ruïnes van de Hallen, 1923 (Stedelijk Museum Ieper SMFCO001_000444)	- 34 -
Figuur 12: Heinrich Hoffmann, Frontfahrt Hitlers 1. Juni 1940 (Bayersche StaatsBibliothek hoff-30877)	- 38 -
Figuur 13: Maurice Anthony, 'De wederopbouw van de oostelijke vleugel van de Lakenhallen in Ieper', 2 juni 1952 (IFFM IFFCO42_003033)	- 40 -
Figuur 14: Antoon Vermast, 'Koning Boudewijn', 17 maart 1957 (Stadsarchief Ieper F09_01100)	- 41 -
Figuur 15: Antoon Vermast, 'Inhuldiging Stadhuis', 4 november 1967 (Stadsarchief Ieper F09_00668)	- 42 -
Figuur 16: Collectie Vandenbussche, 'Grote Markt met Lakenhallen en Sint Maartens kerk', 1979-2000 (Stedelijk Museum Ieper SMFC001_000424)	- 43 -
Figuur 17: Maurice Anthony, 'Ypres Halles pris de l'etage chez Mr. Struye' 28 mei 1905 (IFFM IFFCO43_000001)	- 43 -
Figuur 18: J. Hannan-Briggs, 'Coventry Cathedral', 14 september 2016 (Wikimedia Commons)	- 47 -
Figuur 19: scan van De Poperinghenaar, 28 maart 1920 (Historischekranten.be)	- 49 -
Figuur 20: Djani Behram, 'Stari Most (Old Bridge) Mostar, 18 juni 2019 (Wikimedia Commons)	- 52 -
Figuur 21: Maurice Anthony, 'Ypres – Cath. St. Martin – Mr. Moreau, arch. Coomans – Delbrouck', 25 maart 1925 (IFFM, IFFCO42_001853)	- 58 -

Inleiding

Wanneer je over de grote markt in Ieper loopt, langs de Lakenhalle en het Belfort, dan waan je je op een mooie dag in een eeuwenoud stadscentrum waar mensen al eeuwen tegen dezelfde gevels aankijken. Schijn bedriegt echter, want vrijwel het gehele centrum van Ieper is tijdens de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) verwoest geraakt en pas op een later moment heropgebouwd. Slechts een enkel gebouw in Ieper kan als uitzondering dienen op de regel dat in de stad geen gebouw ouder is dan 1920.¹ Wel is tijdens deze herbouw minutieus gekeken naar de gebouwen die er vóór de oorlog hebben gestaan, in een poging om deze zo veel mogelijk te kunnen herbouwen. De opzet van het project is grotendeels vormgegeven door de Vlaamse architect Jules Coomans (1871-1937).

In die zin veroorzaken oorlog en gewelddadige conflicten niet alleen menselijke slachtoffers; ook materiële schade aan gebouwen zijn later als symbolische littekens terug te zien in een stad. Tijdens het conflict worden gebouwen die van cultureel, historisch of ideologisch belang zijn bovendien vaak gericht aangevallen.² Na afloop van het conflict, en vaak zelfs al tijdens, moet er echter iets worden gedaan met de schade. De behandeling van deze gebouwen, of deze herbouwd worden of er iets anders voor in de plaats komt (of juist bewust bewaard wordt als ruïne) is onderdeel van het herstel van de samenleving na het conflict. Deze gehavende gebouwen worden, voor zover ze dat voor het conflict niet al waren, getransformeerd tot *Lieux de Memoires* en krijgen zo een nieuwe betekenis. Hierbij kunnen verschillende groepen een ander beeld en een andere visie hebben bij één gebouw. De manier waarop dit wordt aangepakt heeft dan ook meer gevolgen dan alleen de aanblik van het straatbeeld. Verschillende belangen spelen daarbij een rol, waarbij tijdens de wederopbouw het cultureel erfgoed volgens Sultan Barakat niet zelden een ondergesneeuwde plaats krijgt in het proces.³



Figuur 1: Anthony, 'Ieper', 22 november 1914 (Stadsarchieef Ieper C15_4416)

Foto van de brandende Lakenhallen in november 1914

¹ Dendooven Dominiek, Dewilde Jan, *De wederopbouw in Ieper. Een wandeling* (Sint-Niklaas 1999), p. 5.

² Sultan Barakat, 'Necessary conditions for integrated approaches to the post-conflict recovery of cultural heritage in the Arab World' in *International Journal of Heritage Studies* 27 (2021) 5 433-448, p. 434.

³ Barakat, 'Necessary conditions for integrated approaches to the post-conflict recovery of cultural heritage in the Arab World' p. 434.

Academisch debat en relevantie

Over dit proces van wederopbouw is al veel geschreven. Over technische kant van het verhaal, de letterlijke stappen die genomen zijn in de herbouw van bijvoorbeeld het Belfort, de kosten die hieraan verbonden zijn en de verschillende stakeholders en hun meningen is al onderzoek gedaan (Dendooven 1999). Ook over wederopbouw van andere steden, bijvoorbeeld Münster in Duitsland is geschreven (Diefendorf 1998). Botsende meningen zijn besproken, zoals de visie van de Engelsen, die veel in het gebied rondom Ieper hebben gevochten en waar velen zijn gestorven, en die van de inwoners van Ieper zelf. Barakat voegt echter een extra dimensie aan dit debat toe. Hij beargumenteert dat 'an integrated approach to cultural heritage recovery needs to go beyond physical restoration and address socio-economic dimensions'.⁴ Niet alleen het gebouw zelf is volgens hem van belang, maar het succes van de herbouw van een getroffen gebied ligt onder andere in de samenwerking met de lokale bevolking (*bottom-up heritage recovery*) en in het voorkomen dat de oplossing een *quick-fix* is.⁵ Andere aspecten zoals internationale interesse en de daarbij volgende financiële steun spelen ook een rol.

De discussie over wat het waard is om gerestaureerd te worden en wat niet (en dus ook waar geld vrij voor kan worden gemaakt en waarvoor niet), wordt vaak bepaald doormiddel van het *Authorised Heritage Discours* (AHD). Dit proces wordt door historica en archeologe Laurajane Smith benoemd in haar werk *Uses of Heritage* (2006). Volgens Smith is erfgoed geen 'ding', zoals een gebouw of voorwerp, maar eerder het proces dat plaatsvindt wanneer waarde wordt gehecht aan materieel of immaterieel cultureel erfgoed. Iets is geen erfgoed, maar wordt erfgoed omdat wij het erfgoed gaan noemen. Volgens Smith draagt erfgoed bij aan het vormen van een identiteit en biedt het een manier waarop een bepaalde groep niet alleen kan definiëren wie ze zijn, maar bovendien ook wat ze willen zijn.⁶ Barakat benoemt dit in zijn werk door het belang te bespreken dat materieel cultureel erfgoed kan spelen in het herstellen van de waardigheid van een gemeenschap.⁷ Dit culturele proces wordt gevormd door verschillende, naast en langs elkaar heen lopende discoursen over wat erfgoed betreft, maar één daarvan is dominantanter dan de rest, welke Smith het AHD noemt. Dit AHD is tot stand gekomen in de negentiende en twintigste eeuw in de westerse wereld in architectonische en archeologische debatten over de noodzakelijkheid van het bewaren van

⁴ Barakat, 'Necessary conditions for integrated approaches to the post-conflict recovery of cultural heritage in the Arab World' p. 446.

⁵ Ibidem, p. 444.

⁶ Laurajane Smith, 'The Uses of Heritage', (Routledge 2008), p.72.

⁷ Barakat, 'Necessary conditions for integrated approaches to the post-conflict recovery of cultural heritage in the Arab World' p. 443.

materieel erfgoed en de noodzaak dit te bewaren voor toekomstige generaties. Objecten en voorwerpen worden gemonumentaliseerd en bewaard 'as found': aanpassingen en veranderingen zijn hierbij onwenselijk. Dit discours is opgepakt en wordt over de rest van de wereld verspreid door instanties zoals UNESCO en ICOMOS. Vandaag de dag staan dan ook zowel de Lakenhallen als het Belfort sinds 1999 op de Werelderfgoedlijst.

Het werk van Barakat wordt in het laatste hoofdstuk van deze scriptie besproken, specifiek zijn artikel 'Necessary conditions for integrated approaches to the post-conflict recovery of cultural heritage in the Arab World'. Het artikel heeft als onderwerp de conflicten in het Midden-Oosten en Noord-Afrika (MENA), gebieden die vandaag de dag geplaagd worden door conflict en waar materiaal erfgoed regelmatig verwoest wordt.⁸ Hij benoemt en onderbouwt een aantal voorwaarden die nodig zijn voor een *integrated approach* welke in dit hoofdstuk verder uitgezet zullen worden. Verder noemt hij de waarde van lessen uit het verleden: beleid uit andere landen kan worden overgenomen, en zowel goede als slechte ervaringen kunnen worden gebruikt om lessen uit te leren. Om die reden wordt in deze scriptie dan ook naar de omgang met de renovatie van de Lakenhallen en het Belfort in Ieper gekeken. De vraag is welke lessen er uit dit proces gehaald kunnen worden ten behoeve van volgende projecten in de MENA-gebieden, maar ook in bijvoorbeeld Oekraïne.

Vraagstelling en opbouw scriptie

In deze scriptie zal dan ook worden gekeken naar de vereisten die door Barakat in zijn artikel worden genoemd, en zullen deze getoetst worden aan een casus: de Lakenhallen van Ieper. In verband met het woordlimiet en de vele gebouwen in Ieper is er in deze scriptie voor gekozen om slechts één gebouw als casus te gebruiken, in plaats van de gehele stad. Onderdeel van de Lakenhallen is ook het Belfort.

In deze scriptie is voor de stad Ieper gekozen vanwege het feit dat de stad voor een groot deel is herbouwd zoals het was vóór de verwoestingen van de Eerste Wereldoorlog, terwijl andere steden slechts voor een deel gekozen hebben om gebouwen in hun oude vorm weer terug op te bouwen. Bovendien hadden de personen verantwoordelijk voor de wederopbouw van Ieper slechts beperkt een leidraad voor de wederopbouw van de stad. Er is bewust voor een stad in Europa gekozen,

⁸ Trouw, 'Loopt Afgaans erfgoed opnieuw gevaar nu de taliban er weer de scepter zwaait', 31 augustus 2021, <https://www.trouw.nl/buitenland/loopt-afghaans-erfgoed-opnieuw-gevaar-nu-de-taliban-er-weer-de-scepter-zwaait~b447e0b8/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>, geraadpleegd op 27 januari 2022.

waarvan het conflict langer geleden heeft plaatsgevonden, en niet voor een conflict of stad in het midden oosten of een recenter conflict, om te kijken of de theorie van Barakat niet te veel de focus legt op contemporaine situaties en het MENA-gebied. Op die manier kan worden getoetst of de voorwaarden en omstandigheden ook op andere plekken in de wereld toegepast kunnen worden.

In het eerste hoofdstuk wordt de ontwikkeling van de Lakenhallen besproken voor, tijdens en voor een klein gedeelte na de periode van de Eerste Wereldoorlog. Hierbij wordt de bouw benoemd, de verwoesting van het gebouw tijdens de oorlog en de initiële discussie over de vraag of de Lakenhallen herbouwd moesten worden of een ruïne moesten blijven. Daarna zal in het tweede en derde hoofdstuk naar het proces rondom de wederopbouw van de Lakenhallen in Ieper worden gekeken vanaf het moment dat de eerste plannen bedacht werden tot de uiteindelijke afronding van het project en de publieke opinie over de restauratie van de Lakenhallen. Een officiële tweesplitsing in dit proces is er niet, maar het tweede hoofdstuk over de eerste fase van de opbouw stopt op het moment dat het Belfort wordt onthuld. Het derde hoofdstuk focust op de opbouw van de Lakenhallen en het in dit gebouw gehuisveste stadhuis, welke eindigt in 1967. Hierbij zal gebruik worden gemaakt van archiefstukken uit het stadsarchief van Ieper en dat van het Flanders Fields Museum in Ieper, net als ook het archief van de Dienst Verwoeste Gewesten in Brussel. Tot slot zal in het vierde hoofdstuk de theorie van Barakat besproken worden en zal deze aan de casus van Ieper en andere literatuur worden getoetst. Hierbij wordt ook een vergelijking gemaakt met andere wederopbouwprojecten van cultureel erfgoed en steden na (burger)oorlogen: bijvoorbeeld Coventry in Engeland na de Tweede Wereldoorlog en Mostar in Servië. De vraag die met dit alles beantwoord zal worden is:

‘Hoe kan de wederopbouw van Ieper dienen als een standaardvoorbeeld voor de wederopbouw van cultureel erfgoed na gewelddadige conflicten?’

Hierbij worden de volgende deelvragen gesteld:

- Hoe heeft men de wederopbouw van Ieper na de Eerste Wereldoorlog aangepakt, en in welke mate hebben verschillende instanties hier invloed op gehad, op zowel provinciaal, nationaal als internationaal niveau?
- Wat is het belang van een sterke lokale verankering in het wederopbouwproces?
- Hoe verschilt de aanpak van de wederopbouw van Ieper met die van andere steden in Europa na de Tweede Wereldoorlog en in hoeverre voldoet de wederopbouw van Ieper aan de vereisten die door Barakat in zijn artikel gesteld worden?

In het volgende hoofdstuk zal eerst het ontstaan van de Lakenhallen worden besproken, de vernietiging van het gebouw tijdens de oorlog en de discussie over de ruïnes van het gebouw achteraf.

Hoofdstuk 1: Ieper en de Lakenhallen voor en tijdens de Eerste Wereldoorlog, en de eerste plannen voor de wederopbouw

Waar de meeste toeristen tegenwoordig richting Ieper trekken voor de Menenpoort, de *last post* en andere met de Eerste Wereldoorlog verbonden herinneringsplekken, is de stad zelf vele eeuwen ouder dan dat: dankzij de rivier de Ieperlee werd Ieper een handelscentrum en de lakenhandel zorgt ervoor dat de stad in de twaalfde en dertiende eeuw flink groeit en uiteindelijk samen met Gent en Brugge een van de belangrijkste steden van Vlaanderen wordt. Ieperse *dickedinnen* (laken) worden in de dertiende eeuw verkocht van Milaan tot aan Novgorod.⁹ Deze lakenhandel maakt Ieper steenrijk en voor de handel in deze lakens wordt dan ook de Lakenhallen gebouwd.

1.1 Vroege geschiedenis

De Lakenhallen, waar deze lakens verhandeld werden, werd in de dertiende eeuw gebouwd aan de Ieperlee; schepen konden op deze manier via een poort aan de zijvleugel binnenvaren en direct hun goederen overslaan en verhandelen. Aan de oostvleugel en het Belfort werd halverwege de dertiende eeuw begonnen; aan de west- en zijvleugel rond 1286, waarna het gebouw in 1304 compleet was.¹⁰ Samen met het Belfort is het gebouw een van de grootste, niet religieuze gotische gebouwen uit die tijd.¹¹ Naast de Lakenhallen wordt ook de Sint-Maartenskerk in deze tijd gebouwd. Wanneer de productie van laken terugloopt in de veertiende eeuw neemt ook de positie van Ieper af, maar de Lakenhallen blijven een vertegenwoordiging van de vroegere hoogtijden van de stad. Boven op de Belforttoren prijkt een vergulde draak welke dateert uit 1692 en in 1877 voor het laatst hersteld was.¹² De nissen van het gebouw werden versierd met negentig standbeelden, welke tussen de zestiende en negentiende eeuw geplaatst en vervangen waren en de Ieperlingen bekend moesten maken met belangrijke personen uit de geschiedenis van de stad.¹³ In de zeventiende eeuw werd aan de oostzijde van het gebouw het Nieuwerck gebouwd, dat een eerder veertiende -eeuws houten gebouw verving. In de negentiende eeuw, na de onafhankelijkheid van België en tijdens de romantiek worden de Lakenhallen symbool voor de gouden tijden uit de middeleeuwen en een verbindend verleden van België als natie. Het gebouw wordt een van de belangrijkste redenen voor buitenstaanders om een bezoek aan Ieper te brengen. De eerste grote restauratiewerken aan het gebouw beginnen in 1840, maar vanwege de slechte

⁹ J.A. Van Houtte, 'Ieper door de eeuwen heen' in *Prisma van de Geschiedenis van Ieper* (Tielt 1974), p. XII.

¹⁰ R. Annoot, *Ieper: Leidraad Voor De Bezoeker*. (Stedelijke dienst voor toerisme Ieper, 1963).

¹¹ Dominiek Dendooven, Jan Dewilde, *De wederopbouw in Ieper. Een wandeling* (Sint-Niklaas 1999), p.14.

¹² Stadsarchief Ieper, Dossier inzake de Lakenhalle en het Belfort, Toerisme doos 94 756-764, programmaboekje inhuldiging Belfort.

¹³ Jan Vandekerckhove, *Het mirakel van Ieper. Hoe de Lakenhallen, het Belfort en de Sint-Maartenskerk uit hun as herrezen*, (onuitgegeven typoscript 2009), p.170.

kwaliteit van het gebruikte materiaal moet er aan het einde van de negentiende eeuw weer opnieuw gestart worden met restauratiewerken: ditmaal onder leiding van stadsarchitect Jules Coomans.

Jules Coomans

Architect Jules Coomans wordt in 1871 in Scheldewindeke geboren en wordt na zijn opleiding ingenieur-architect aan de Universiteit Leuven in 1895 benoemd tot stadsarchitect van Ieper. Tijdens zijn opleiding krijgt hij les van Joris Helleputte. In de functie van stadsarchitect gaat hij aan de slag met het restaureren van de belangrijkste gebouwen van de stad, welke in 1914, vlak voor het begin van de oorlog, net worden afgerond. Hij vlucht na het uitbreken van de oorlog naar Frankrijk en weet zijn plannen en opmetingen van de Ieperse monumenten mee in veiligheid te brengen.

1.2 1914-1918

Op 4 augustus 1914 raakt België betrokken bij de oorlog, en wanneer in de herfst het front vastloopt wordt rond Ieper een saillant opgetrokken die tot tegen het einde van de oorlog bleef bestaan. In die jaren bevindt het front zich wisselend tussen de 11 kilometer tot slechts anderhalve kilometer van de binnenstad vandaan, waarbij er vier 'slagen' plaatsvinden om Ieper.



Figuur 2: Alfred Bastien, de brand van Ieper, 22 november 1914 (IFFM)

Vlak voor de eerste slag om Ieper in oktober 1914 trekken Duitse cavaleriediensten door de stad en nemen geld, goederen en brood mee uit de stad; tijdens de eerste slag zelf blijft de stad ontzien.

Volgens het weekblad *Yperse Volk* werd de Lakenhallen in eerste instantie gespaard omdat de Duitse keizer de hoop had bij Ieper de linie te doorbreken om vervolgens hier de inlijving van België aan te kunnen kondigen.¹⁴ Op 18 november wordt de stad bestookt met artillerievuur en op 22 november worden zowel de Lakenhalle als de Sint-Maartenskerk in brand gestoken. Noodlottig genoeg zorgden de houten stellingen om het gebouw, welke nog niet gedemonteerd waren nadat de restauratiewerken waren afgerond, voor een versnelling van de brand en de daaruit ontstane schade aan de Lakenhallen en het Belfort.¹⁵ Desondanks blijven de Ieperlingen in de stad wonen en proberen gebouwen te beschermen en herstellen. Bewoners die niet vluchten raken echter gewond, sterven door kou of aan tyfus.¹⁶ Bij de tweede slag om Ieper, in april 1915, wordt voor het eerst gebruikt gemaakt van mosterdgas, om deze reden ook wel yperiet genoemd. Niet lang daarna verlaten de laatste bewoners, op orders van de Britten, de stad. Tot het einde van de oorlog, tijdens onder andere de derde en vierde slag om Ieper, raakt de stad steeds verder beschadigd door artillerievuur tot er uiteindelijk vrij weinig van over blijft. 'The celebrated Cloth Hall lay a roofless skeleton with only the cellars of the ground floor unharmed. The tower still stood, but in the square lay the brazen bells and cogged drum of the belfry [...] – the Germans had not even left Ypres the music of its bells'.¹⁷

Al tijdens de oorlog verwerft Ieper, en specifiek de aanblik van de verwoeste Lakenhallen en Sint-Maartenskerk, een nieuwe bekendheid en rol in de propagandavoering tegen de Duitsers. Mede dankzij de broers Anthony (Robert en Maurice), die zowel voor als tijdens de oorlog veel foto's hebben gemaakt van de stad. De foto van de door brand verwoeste Lakenhallen van Robert wordt op kaarten afgedrukt en in Parijs tentoongesteld, en de bekendheid van de afbeeldingen en het gebouw zorgt ervoor dat steeds meer personen betrokken bij de oorlog een band met de gebouwen krijgen. In 1915 schrijft een soldaat:

"How are the turrets? Still holding out?" they ask up and down the line of anyone who has come from Ypres. Everybody has a tender personal interest in the turrets of the old Cloth Hall, which deepens with each day that they survive in defiance of the Gunners above the wreckage wrought by German shells.¹⁸

¹⁴ J. Cornillie, A. Bras, *Geschiedenis van de Lakenhalle te Ieper, vanaf den opbouw tot onder den wereldoorlog*, (Ieper, onbekend).

¹⁵ Dominiek Dendooven, 'De lakenhallen van Ieper: meervoudig icoon' in *jaarboek 2021 In Flanders Fields Museum* (In Flanders Fields Museum 2021).

¹⁶ Dendooven, Dewilde, *De wederopbouw in Ieper. Een wandeling*, p. 8.

¹⁷ Hugh B.C. Pollard, *The story of Ypres*, (New York 1917), p. 55.

¹⁸ New York Times, F. Palmer, 'Ypres Turrets Still Standing', 6 Juli 1915, <https://www.nytimes.com/1915/07/06/archives/ypres-turrets-still-standing-three-of-the-four-towers-of-the-famous.html>, geraadpleegd 23 mei 2022.

Al vanaf 1914 worden voorbereidingen getroffen om na de oorlog de restauratie van nationale monumenten te herstellen; in Nederland wordt een internationale commissie en verschillende conferenties georganiseerd en in Londen wordt in februari 1915 een congres gehouden 'voor de wederopbouw van België', welke door Helleputte voorgezeten wordt.¹⁹ Tijdens dit congres, ruim drie jaar voor het einde van de oorlog, werden al een aantal opties voor de wederopbouw vastgelegd.

Op 25 augustus van datzelfde jaar wordt door koning Albert de Besluitwet voor de Heropbouw der vernielde Belgische Gemeenten bekrachtigd. Hierbij kregen de verwoeste gemeenten de verplichting om een plan van aanleg op te stellen voor de wederopbouw van hun gemeenten. Dit plan zou de basis moeten zijn voor de bouwvergunningen die het schepencollege zou toekennen, en zou pas na koninklijke goedkeuring en eventueel voorleggen aan een bijzondere commissie met leden van de Koninklijke commissie voor Monumenten, uitvoerbaar zijn.²⁰ Naar aanleiding van deze besluitwet werd er daarnaast door de Belgische regering een studiec commissie opgericht. Tijdens een eerste bijeenkomst in december 1916 werden plannen voor de wederopbouw opgetekend door Coomans besproken. Leden van de commissie waren Janssens de Bisthoven (gouverneur van West-Vlaanderen), Colaert, Coomans en een aantal leden van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen.²¹ Naast overheidsinstanties hadden ook soldaten die door Ieper trokken, en de gevluchte inwoners van de stad zelf, verschillende meningen over wat er met de stad en de gebouwen moest gebeuren:

'Now and then a shell still falls, but the Huns probably know that the devastation is already complete. We stood in the lonely grass-grown square, once the busy centre of the town, and we marvelled at the beauty of the smashed cathedral and the tottering Cloth Hall beside it. Surely at their best they could not have looked more wonderful than now. If they were preserved even so, and if a heaven-inspired artist were to model a statue of Belgium in front, Belgium with one hand pointing to the treaty by which Prussia guaranteed her safety and the other to the sacrilege behind her, it would make the most impressive group in the world.'²²

Niet alleen de Duitse artillerievuren zorgden voor schade aan het gebouw: net als toeristen tegenwoordig waarde hechten aan een materiele vertegenwoordiging als herinnering aan een

¹⁹ Catry Yves, *De wederopbouw van Ieper na de eerste wereldoorlog*, (Gent, 1981), p. 35.

²⁰ Koen Baert et al., *Bouwen aan de Wederopbouw 1914/2050. Architectuur in de Westhoek*, (Erfgoedcel C07 2009) p. 54.

²¹ Herman Stynen, "Opvattingen over het herstel van de hal te Ieper," *Wonen TABK*, (1983) 34, pp. 32-43, p. 33.

²² Arthur Conan Doyle, *A Visit to Three Fronts, Glimpses of the British, Italina and French Lines*, (New York 1916).

bezoek, van stukjes steen tot aan flesjes zand, was dat ook in Ieper al het geval: 'by degrees Ypres became a showplace; every soldier required picture postcards of the famous ruins; souvenirs were eagerly acquired, and a small kerbstone industry in shell fuses, stained glass fragments, and relics of all kinds sprang up.'²³



Figuur 3: Ernest Thill, Ruïnes van de Lakenhallen. Oostvleugel (C15_0182 Stadsarchief Ieper)

1.3 Plannen voor de wederopbouw

Nog voor het tekenen van de wapenstilstand komen de eerste bewoners al terug naar de stad. De overheid probeerde deze terugkeer zo gecontroleerd mogelijk te laten verlopen, waarbij de heropbloei van het economisch leven het uitgangspunt vormde.²⁴ Vooral de terugkeer van bewoners die hier iets aan konden bijdragen werd dan ook gesteund. Een terugkeerpremie, aangevuld met gratis terugreis- en steungeld werd met het Koninklijk Besluit van 23 juli 1919 ingevoerd en al in 1918 werd door de staat het recht op vergoeding van schade door oorlogsfeiten uitgevaardigd.²⁵ Met de terugkeer van inwoners begint ook de wederopbouw, maar ondanks de al tijdens de oorlog opgetekende plannen verlopen de eerste maanden na het einde van de oorlog chaotisch en bij gebrek aan bouwmaterialen gebruiken inwoners achtergelaten en overgebleven materialen om uit het puin een tijdelijke 'woning' te bouwen. Ook het Koning Albertfonds, dat al in 1916 was opgericht, kon pas halverwege 1919 de eerste noodbarakken leveren. De staat was verantwoordelijk voor een oplossing voor het gebrek aan woningen, maar wanneer tegen het einde van 1922 de steun voor vluchtelingen in Frankrijk afliep werd de gemeente door de staat

²³ Pollard, *The story of Ypres*, p.61.

²⁴ Baert et al., *Bouwen aan de Wederopbouw 1914/2050. Architectuur in de Westhoek*, p. 21.

²⁵ Ibidem, p. 21

aangespoord om hun inwoners terug op te nemen.²⁶ In de komende hoofdstukken wordt over het daadwerkelijke verloop van de wederopbouw geschreven, maar eerst worden de bekendste plannen, eisen en wensen van de verschillende belanghebbenden uiteengezet. Wat moet er met Ieper en de Lakenhallen gebeuren nu de oorlog voorbij is?

1.4 Verschillende kampen

Zoals in het bovenstaande al bleek hebben de stad en de monumenten hierin een belangrijke symbolische waarde voor een grote groep mensen. Kenmerkend is dat deze betekenis verschillend is voor elke groep, net als ook de staat waarin het gebouw zich bevindt een deel is van die betekenis.

Tijdens de Exposition de la Cité Réconstituée in Parijs tussen 23 mei en 15 augustus 1916 werken stadsarchitect Coomans en burgemeester Colaert als duo om de plannen voor Ieper na de oorlog te presenteren. Coomans presenteert wel zestig plannen voor de wederopbouw, en Colaert betoogt in een toespraak tegen het plan om de ruïnes van de stad te behouden als ruïnes.²⁷ Het enige protest vanuit de studiec commissie over de opzichten van de plannen van Coomans ging over de nadruk die op de monumentale panden werd gelegd. Voorrang zou in plaats daarvan moeten gaan naar het opbouwen van de industrie en het bouwen van woonhuizen.²⁸

Dit idee van het behouden van de stad als ruïne kwam van de overkant van de Noordzee. 'Let Ypres lie dead', schrijft een Britse piloot.²⁹ Voor de geallieerden, met name de Britten, werden de geruïneerde Lakenhallen, de Belfortoren en de Sint-Maartenskerk een symbool voor de slachtoffers van de oorlog, en een bedevaartsoord voor de familieleden en kameraden van overleden soldaten. Ieper werd het symbool voor de afgelopen oorlogsjaren.³⁰ 'This is Holy Ground', kon op een bord naast de ruïnes worden gelezen er werd gewaarschuwd dat er geen stenen weggehaald mochten worden.³¹ 'this is heritage for all civilized peoples'.³²

²⁶ Ibidem, p. 21

²⁷ Ibidem, p.56

²⁸ Herman Stynen, 'De rol van de instellingen. De Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen, de Vereniging van Belgische steden en gemeenten en de wederopbouw van België', in *Resurgam: de Belgische wederopbouw na 1914*, pp. 99-127, p. 114.

²⁹ Kenniscentrum Flanders Fields, MI MAP 2730 (1) (Wederopbouw), 'let Ypres lie dead, by an airman'.

³⁰ Van Houtte, 'Ieper door de eeuwen heen' in *Prisma van de Geschiedenis van Ieper*, p. 304.

³¹ Zie figuur 4.

³² Zie figuur 4.



Figuur 4: Ivan Lancelot Bawtree, *Notice: This is Holy Ground*, (IWM Q 100485)

De stad, waar zo veel (Engelse) soldaten hun leven voor hadden gelaten moest in zijn geheel als ruïne bewaard blijven, om op die manier als *zone de silence* een *Lieux de memoire* te zijn waar pelgrims naartoe zouden kunnen trekken, aldus Winston Churchill (tijdens de oorlog *Minister of Munitions* en na de oorlog *Secretary of State of War and Air*) tijdens een vergadering van de *Imperial War Graves Commission* (tegenwoordig *Commonwealth War Graves*) op 21 januari 1919. Engeland zou de ruïnes van Ieper willen verwerven, al dan niet door een gift van de Belgen aan Engeland, dan wel door het kopen van het gebied.³³ Een opvatting die ook door andere inwoners van het commonwealth werd gedeeld: 'She belongs – her halls and churches, her streets and houses, all her people and all her past, henceforth to us, and those who come after us. She is spiritually as much a part of the British Empire as Vancouver or Toronto'.³⁴ Zelfs koning George V deelde de wens om Ieper als ruïne te behouden.³⁵ Om de ruïnes heen zouden dan de begraafplaatsen worden aangelegd. Teruggekeerde inwoners zouden buiten de stad een nieuwe stad kunnen heropbouwen. Alfred Mond, *first commissioner of Works and Public Buildings*, schreef in een brief aan Churchill in februari 1919 dat hij ervan overtuigd was dat de Belgische overheid niet van plan was om Ieper te herbouwen.³⁶

³³ Dendooven, 'De lakenhallen van Ieper: meervoudig icoon'.

³⁴ Van Houtte, 'Ieper door de eeuwen heen' in *Prisma van de Geschiedenis van Ieper*, p.304.

³⁵ Kenniscentrum Flanders Fields, MI MAP 2730 (1) (Wederopbouw), Brief van de secretaris van de koning, 15 december 1920.

³⁶ Kenniscentrum Flanders Fields, MI MAP 2730 (1) (Wederopbouw), Brief van Alfred Mond, 7 februari 1919.

Henry Beckles-Willson, van februari tot november 1919 *town major* van Ieper en verantwoordelijk voor het 'holy ground' bord, stelt in december 1920 voor om deze tekst permanent in steen te laten beitelen als bijschrift naast de Lakenhallen. Colaert reageerde hier gewiekst op dat de Lakenhallen inderdaad als heilige grond te kunnen beschouwen, maar dat dit niet enkel voor de Britten heilige grond was maar toch zeker ook voor de Ieperlingen, en dat als de ruïnes van de Lakenhallen als erfgoed voor alle beschaafde volkeren zouden kunnen dienen, dat dit voor de heropgebouwde Lakenhallen dit niet anders zou zijn.³⁷

Van de Belgische regering kreeg Eugène Dhuique al tijdens de oorlog de opdracht om het erfgoed van Ieper te inventariseren en fotograferen; waar nodig ook te bewaren. Toen tijdens het verloop van de oorlog bleek dat er steeds minder sprake zou zijn van herstellen en meer van herbouwen werd ook hij tegen de volledige wederopbouw.³⁸

Hoewel er nog geen inwoners waren teruggekeerd op het moment dat Churchill zijn uitspraak deed, kwam op het plan van de Britten logischerwijs vanuit de teruggekeerde inwoners van Ieper veel kritiek; voor hen bestond de stad natuurlijk al langer dan 1914 en had daardoor ook meer waarde dan als *lieux de memoire* voor de afgelopen oorlog. De gemeenteraad sprak zich in februari 1919 dan ook uit voor het plan om de stad volledig te heropbouwen en bij de eerste gemeenteraadsbijeenkomst na terugkeer van de gemeenteraad naar de stad werd besloten om aan het ministerie van kunsten en wetenschappen de heropbouw van de Lakenhallen aan te vragen.³⁹ Er werden concessies gedaan en in november 1919 werd het voorstel vanuit Engeland geopperd om een *deel* van de stad als ruïne te bewaren: hierbij zou het centrum met de Lakenhallen, het Belfort, de Sint-Maartenskerk en een klein stukje daar rond omheen bewaard blijven als ruïne en herinneringsplek welke aan de Britse regering toegewezen zouden worden, terwijl de rest van de binnenstad, de privéwoningen en winkels terug heropgebouwd zouden kunnen worden.⁴⁰ Dit voorstel werd door gezanten van het Britse leger gedaan aan de Belgische regering, *zonder officiële vertegenwoordiging* van het Ieperse gemeentebestuur.⁴¹ De Imperial War Graves Commission zou hierbij verantwoordelijk zijn voor het onderhoud van de ruïne en de plaatsing van prikkeldraad

³⁷ Dendooven, 'De lakenhallen van Ieper: meervoudig icoon'.

³⁸ J. Meire, *De stilte van de Salient: de herinneringen aan de Eerste Wereldoorlog rond Ieper*, p. 115.

³⁹ Dendooven, 'De lakenhallen van Ieper: meervoudig icoon'.

⁴⁰ Kenniscentrum Flanders Fields, MI MAP 2730 (1) (Wederopbouw) Memorandum by the secretary of state for war, 26 mei 1920.

⁴¹ Dendooven, 'De lakenhallen van Ieper: meervoudig icoon'.

rondom het terrein, en de levering van het prikkeldraad zou worden gedaan door de Britse overheid architect Coomans (als stadsarchitect).^{42 43}

Volgens Dendooven was er een mindere Britse eensgezindheid om de Lakenhallen als ruïne te bewaren dan dat de uitspraken van Churchill en Beckless-Wilson doen denken.⁴⁴ Na een eerste bezoek van de Britse architect Reginald Blomfield in september 1919 gaat het idee vaker op om een gedenkteken te plaatsen, in de buurt van maar niet in de schaduw van de Lakenhallen.⁴⁵

In mei 1920 geeft Churchill kritiek op de planning van burgemeester Colaert om alsnog de ruïnes neer te halen en te herbouwen, wat door 'alle welopgeleide en goedgeïnformeerde Belgen' verworpen zou worden maar er door Colaert en Coomans doorgedrukt zou zijn.⁴⁶ Aan het einde van juli 1920 echter zijn de plannen voor het behouden van de ruïnes losgelaten en wordt het plan opgesteld om een gedenkplaats te bouwen bij de Menenpoort. Blomfield krijgt de opdracht om deze nieuwe Menenpoort te ontwerpen en de Britse ambassadeur Grahame laat in april 1921 aan de Belgische minister van Buitenlandse zaken weten dat de Britse regering niet langer een monument op de Grote markt wenst te creëren en dat de Belgische regering niet langer gehouden is aan haar belofte om de ruïnes op de markt in stand te houden. Het staat het de stad vrij om het centrum terug op te bouwen.

In het volgende hoofdstuk zal worden gekeken naar de opzet van de wederopbouw en de eerste bouwjaren.

⁴² Kenniscentrum Flanders Fields, MI MAP 2730 (1) (Wederopbouw), Report of conference between the Battle Exploit Memorials committee and representatives appointed by the Belgian Government held at Ypres 11.15 .a.m. 14th July, 1919.

⁴³ Kenniscentrum Flanders Fields, MI MAP 2730 (1) (Wederopbouw), Brief major Imperial War Graves Commission, 19 augustus 1918.

⁴⁴ Dendooven, 'De lakenhallen van Ieper: meervoudig icoon'.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Kenniscentrum Flanders Fields, MI MAP 2730 (1) (Wederopbouw), Memorandum by the secretary of state for war, 26 mei 1920.

Hoofdstuk 2: De eerste fase van de wederopbouw. 1920 – 1934

In het vorige hoofdstuk is gekeken naar de vraag wat er met de stad en haar gebouwen moest gebeuren na de oorlog. De twee meest uit elkaar staande opvattingen waren die van de Britse overheid en die van het Ieperse stadsbestuur, vertegenwoordigd door burgemeester Colaert en architect Coomans. Tussen deze twee uitersten (stad als complete ruïne laten tot stad compleet herbouwen) werd na een tijd gezocht naar een compromis in de vorm van een gedeeltelijke wederopbouw. Bij gebrek aan buigen van Coomans, Colaert en het gemeentebestuur werd door de Britten onderhandeld met de Belgische overheid.⁴⁷ Centraal in beide plannen stonden de Lakenhallen, het Belfort en de Sint-Maartenskerk, terwijl het plan om de rest van de stad te behouden als ruïne al snel door de Britten werd opgegeven. Dit eerste plan was opgezet vóór de terugkeer van de bewoners naar de stad, maar het bleek onmogelijk om te voorkomen dat de teruggekeerde inwoners bij gebrek aan gebruiksmateriaal de brokstukken van de stad gebruikten om zelfstandig noodwoningen op te zetten. De wederopbouw van de stad kan vanaf dat moment ook gesplitst gezien worden: enerzijds is er de discussie over het al dan niet herbouwen of nieuwbouwen van de monumenten van de stad (in het bijzonder de Lakenhallen, het Belfort en de Sint-Maartenskerk), en anderzijds is er de praktische vraag en aanpak van het wederopbouwen van de rest van de stad. Hoewel het logischerwijs te veel is om de complete wederopbouw van de hele stad te bespreken, zijn de twee helften met elkaar verbonden en kan de herbouw van de Lakenhallen niet los gezien worden van de herbouw van de stad. In het onderstaande hoofdstuk zal dan ook kort de herbouw van woningen en niet-monumentale panden benoemd worden.

2.1 Verantwoordelijken voor wederopbouw

De wederopbouw van Ieper staat niet op zichzelf; meerdere steden langs het front waren zwaar beschadigd en moesten net als Ieper heropgebouwd worden. Hierbij ging het om woonhuizen, infrastructuur, rijksgebouwen en gemeentelijke panden, nutsvoorzieningen en godshuizen. Afhankelijk van het gebouw en de functie daarvan waren dan ook verschillende instanties verantwoordelijk.

Op 8 april 1919 werd de 'wet nopens de nationale aanneming der gemeenten en het herstel der verwoeste gewesten' aangenomen en een week later op 19 april werd de Dienst der Verwoeste Gewesten opgericht. Gemeentebesturen die onvoldoende financiën hadden konden zich laten

⁴⁷Kenniscentrum Flanders Fields, MI MAP 2730 (1) (Wederopbouw), Extract from Conclusions of a Conference held on 5th July 1920 at 12 Noon.

adopteren door de Belgische staat. Deze adoptie hield in dat de gemeente zich onder het gezag van een Hoog Koninklijk Commissaris liet plaatsen, welke de wederopbouw in goede banen moest leiden. Deze Hoog Commissaris kwam van de Dienst der Verwoeste gewesten en had een grote beslissingsmacht, ondanks het feit dat het niet de bedoeling was dat het plaatselijke bestuur vervangen zou worden.⁴⁸ Deze Hoog Commissaris kon worden bijgestaan door een Raadgevend Comiteit en in elk gewest door een interministeriële raad. Voorwaarde was dat tenminste tien procent van de gebouwen vernield waren. De inmenging van de Hoog Koninklijk Commissaris en de Dienst der Verwoeste gewesten werd gecompenseerd door het feit dat de Belgische staat de kosten voor het herstel van openbare diensten, gemeente-eigendommen en andere verplichte uitgaven waar de gemeente niet aan kon voldoen voor zich nam. Ieper liet zich op 5 januari 1920 adopteren.⁴⁹ Henri De Schoonen werd als Hoog Koninklijk Commissaris aangesteld als verantwoordelijke voor Ieper.⁵⁰ Het is tekenend voor de omvang van de schade dat 75% van de gemeenten in de Westhoek liet zich adopteren.⁵¹

De eerste taak die de gemeente kreeg na adoptie was grotendeels gelijk aan de opdracht die in 1915 werd gegeven met de Besluitwet voor de Heropbouw der vernielde Belgische Gemeenten; het opmaken van een begroting en rooilijnplan, maar ook het opstarten van gemeentelijke diensten, het starten van onderwijs en de eredienst. Daarnaast ook het oprichten van een gemeentemagazijn waar bouw materiaal en dergelijken gehaald konden worden.⁵² Het laten adopteren was bedoeld om het proces van wederopbouw te stroomlijnen en te versnellen, maar goedkeuring van het aanlegplan kwam pas in 1921, drie jaar na de wapenstilstand. Zonder goedkeuring van de aanlegplannen konden geen bouwvergunningen gegeven worden en zonder rooilijnen was er geen duidelijkheid over waar gebouwen gebouwd konden worden. Hoewel de Dienst was opgericht om het proces van wederopbouw sneller te doen verlopen, wordt in 1921 in het Ypersche geklaagd over de traagheid van het betalen van voorschotten en de wens om de Dienst af te schaffen. De waarde van de Dienst werd beaamd in de eerste maanden na de oorlog, maar aangezien het gemeentebestuur inmiddels weer ter plaatse was zou de Dienst alleen maar onnodig geld kosten en vertraging opleveren.⁵³ De overheid stimuleerde vanaf 1922 dan ook het stopzetten van de adoptie, wanneer de wederopbouw goed vorderde en het gemeentebestuur inmiddels zelfstandig de zaken kon regelen. Wanneer in 1924 nog slechts 10% van de geadopteerde

⁴⁸ Baert et al., *Bouwen aan de Wederopbouw 1914/2050. Architectuur in de Westhoek*, p. 57

⁴⁹ Stadsarchief Ieper, Aangenomen gemeenten van West-Vlaanderen, 22-02-1923.

⁵⁰ Baert et al., *Bouwen aan de Wederopbouw 1914/2050. Architectuur in de Westhoek*, p. 59.

⁵¹ Ibidem, p. 57.

⁵² Ibidem, p. 58.

⁵³ Het Ypersche, 16 april 1921, verslag der vergadering van 3 april 1921.

gemeenten overbleven werd het ambt van Hoog Koninklijk Commissaris opgeheven, waarna in 1926 de Dienst der Verwoeste Gewesten volgden.⁵⁴

De Hoog Koninklijk Commissaris had de verantwoordelijkheid tot het realiseren van noodwoningen overgenomen van de gemeente, maar de praktische uitvoer daarvan kampte met veel vertraging.⁵⁵ Als alternatief gaf de overheid een premie van 3000,- frank aan inwoners om zelf een semipermanente woning op te bouwen. De premie kon worden ingeleverd voor bonnen waarmee materialen konden worden aangeschaft in het gemeentemagazijn.⁵⁶

De terugkeer van Belgische inwoners kon op kritiek rekenen van Beckless-Wilson. Volgens hem waren het niet slechts de voormalig inwoners die terug naar Ieper komen en wordt van de bekendheid van Ieper misbruikt gemaakt en gebruikt voor persoonlijk economisch gewin. 'The whole place took on the aspect of a cheap holiday resort or country fair'.⁵⁷

2.2 Herbouw van de woonhuizen van de stad

Halverwege 1919 trekken de eerste personen terug naar Ieper, gesteund door de terugkeerpremie en steungeld van het Koninklijk Besluit van 23 juli 1919. Hierbij



Figuur 5: Maurice Anthony, Ypres – Hotel Restaurant Excelsior op de Grote Markt, 08-08-1920 (IFFM).

geeft de Belgische overheid de voorkeur aan de terugkeer van personen die economisch

Het hotel is opgebouwd in een houten barak met uitzicht vanaf het terras op de ruïnes van de Lakenhallen en het Belfort.

onafhankelijk zijn en iets kunnen toevoegen aan het herstel van economie van de stad.⁵⁸ Dendooven geeft aan dat personen die het minst te verliezen hebben als eerste terugkeren, gevolgd door mensen die bij de wederopbouw alles te winnen hebben. Dit is terug te zien in het feit dat bouwvakkers bijvoorbeeld een kwart van de beroepsbevolking in 1920 vormen.⁵⁹ De teruggekeerde bewoners hadden dankzij de Besluitwet van 23 oktober 1918 recht op schadeloosstelling van de

⁵⁴ Baert et al., *Bouwen aan de Wederopbouw 1914/2050. Architectuur in de Westhoek*, p. 71.

⁵⁵ Ibidem, p. 23.

⁵⁶ Ibidem, p. 65.

⁵⁷ Henry Willson-Beckles, 'Ypres, the Holy ground of British arms' (Brugge 1920), p. xii.

⁵⁸ Baert et al., *Bouwen aan de Wederopbouw 1914/2050. Architectuur in de Westhoek*, p. 21.

⁵⁹ Dendooven, Dewilde, *De wederopbouw in Ieper. Een wandeling*, p.10.

geleden oorlogsschade, van zowel roerende als onroerende zaken. Concreet betekende dit dat de overheid zich verantwoordelijk stelde voor de vergoeding en het herstel in oorspronkelijke staat van deze goederen. De geleden schade werd per eigenaar afzonderlijk vastgesteld, en het uitgangspunt was de situatie van vóór de oorlog.

Naast dat deze besluitwet vooral compensatie bood voor huiseigenaren -huurders en pachters waren afhankelijk van de grondeigenaar en of deze besloot tot herbouw – betekende de wet ook dat globale herstructurering (zoals later met Rotterdam zou gebeuren) uitgesloten was. Daarnaast zorgde dit systeem van individuele compensatie en beoordeling van de schade niet voor een bevordering van de snelheid van de wederopbouw.

Alternatief werd door Jules Renkin, minister van Binnenlandse Zaken van december 1919 tot juni 1920, het ‘Systeem Renkin’ ingevoerd in een poging de wederopbouw van de privéwoningen te versnellen. Hierbij konden eigenaren afzien van het recht op schadevergoeding en hun woning laten heropbouwen door de staat.⁶⁰ Ook hier was de Dienst der Verwoeste Gewesten verantwoordelijk, onder andere voor goedkeuring van het uitvoeringsplan. Hierbij kon de eigenaar zelf een bouwmeester kiezen – welke dan in de overeenkomst genoemd werd – of dit over laten aan de hoog Koninklijke Commissaris, wat vaker voorkwam.⁶¹ In het Ypersche werd men echter aangemoedigd om zelf een architect aan te stellen, aangezien ‘Brusselse’ architecten niet betrokken genoeg bij de projecten zouden zijn. Een betrokken architect zou uit de Westhoek moeten komen – of daar naartoe moeten trekken en langdurig blijven – om persoonlijk de werken te overzien.⁶² Rafael Speybrouck is een van de architecten die in de streek komen wonen.

Raphael Speybrouck

Raphael Speybrouck wordt in 1893 in Kortrijk geboren en volgt zijn opleiding aan het Sint-Lukasinstituut in Gent. Na de oorlog gaat hij aan de slag bij het Commissariaat voor de wederopbouw en verhuist in 1920 naar Ieper. In Ieper is hij verantwoordelijk voor voornamelijk voor particuliere woningen en gebouwen. In de acht jaar die hij in Ieper verbleef verzag hij de bouw van meer dan 150 gebouwen.

De splitsing tussen privé bouwinitiatieven en die door de staat zorgde echter voor wrijving wanneer het idee opkwam dat woningen gebouwd in opdracht van de staat, met een door de staat gekozen

⁶⁰ Baert et al., *Bouwen aan de Wederopbouw 1914/2050. Architectuur in de Westhoek*, p. 120.

⁶¹ Ibidem, p. 121.

⁶² Ibidem, p.123.

bouwmeester/architect voorrang kregen.⁶³ Ondanks dat Renkin's systeem zorgde voor het op gang komen van de wederopbouw kwam er daarnaast ook kritiek op de kosten: er werd te duur materiaal gebruikt; de architecten kregen te veel betaald waren enkele klachten.⁶⁴ Het systeem werd dan ook al relatief snel door Renkin's opvolger Jaspar afgeschaft.

Ondanks de verschillende maatregelen, besluiten en initiatieven ter bevordering van de voortgang van de wederopbouw verloopt het proces dus traag en onoverzichtelijk. 'Bemoeienis' van buitenstaanders zoals de architecten van buiten de Westhoek kunnen enerzijds op kritiek rekenen, maar anderzijds is er ook kritiek op het gebrek aan steun en uitbetaling van schadevergoeding en premies. De vele verschillende initiatieven, besluiten en verantwoordelijke instanties zorgden dan ook voor onduidelijkheid bij de leperlingen zelf en vertraagden op die manier de heropbouw juist. Schrijnend is een brief van april 1921 (ruim twee jaar na de wapenstilstand) waar een inwoner in een brief aan de gouverneur van West-Vlaanderen schrijft om enerzijds aan de vereisten voor het goedkeuren van het uitvoeringsplan van de wederopbouw van zijn huis te voldoen, als ook om de gouverneur om hulp te vragen bij het zoeken naar de lichamelijke resten van zijn tante; zij zou nog bedolven liggen in de kelder onder de brokstukken van haar huis, maar de opdrachtgevers en aannemers komen er niet uit wie er verantwoordelijk voor de werkzaamheden zouden moeten zijn.⁶⁵

2.3 Herbouw of nieuwbouw van de Lakenhallen

Juridisch gezien verschilde de Lakenhallen en het Belfort als gebouw niet van de woonhuizen van de leperlingen. Ook deze gebouwen vielen onder de Besluitwet van 23 oktober 1918 en dus stelde ook voor deze gebouwen de overheid zich verantwoordelijk voor herstel in oorspronkelijke staat, of een vergoeding van de kosten dat het equivalent was van de kosten voor heropbouw, mocht er gekozen worden voor iets anders dan identieke herbouw. Dit laatste gold ook voor privéwoningen, er was geen verplichting om identiek te herbouwen. De vraag was dus wat de wens was van leper, herbouwen of nieuwbouw?

Eind 1918 doet architect Huib Hoste, tijdens de oorlog gevlucht naar Nederland, namens het Comité Néerland-Belge d'Art Civique navraag bij enkele vooraanstaande Nederlandse architecten over de vraag wat zij denken dat met de Lakenhallen moet gebeuren.⁶⁶ Hoste krijgt antwoorden die zowel

⁶³ Ibidem, p.123.

⁶⁴ Koen Baert et al., *leper, de herrezen stad. De wederopbouw van leper na 14-18*, (De Klaproos 1999), p. 56.

⁶⁵ Algemeen Rijksarchief Brussel, Inventaris van het archief van de Dienst der verwoeste gewesten, BE-A0510/T 266 – 1059, opruimingswerken. Puinen. 1920-1928, Brief 20 april 1921.

⁶⁶ Hoste krijgt antwoord van o.a. Berlage, Cuypers, Couperus, Dudok en Mondriaan.

instandlating van de ruïne voorstellen (Couperus), complete nieuwbouw (van Doesburg) maar ook identieke herbouw (Cuypers). Bij nieuwbouw wordt de wederopbouw na de oorlog vooral gezien als een kans op vernieuwing, waarbij identieke herbouw bovendien nooit meer dan een levenloze kopie zou kunnen zijn.⁶⁷ Deze opvatting werd ook door de studiegroep genoemd, als argument tegen het wederopbouwen van de monumentale gebouwen en de voorrang die gegeven moest worden voor gebouwen met meer praktisch nut.⁶⁸ Bij het voorstel voor identieke herbouw wordt het 'esthetisch, kunsthistorisch en internationaal oogpunt' genoemd.⁶⁹

In 1920 was al wel begonnen met het consolideren van de ruïnes om verder verval te voorkomen: Alberic Vandekerckhove werd aangenomen om het Belfort en de Lakenhallen te stutten en verstevigen.⁷⁰

Ook de eerdergenoemde plannen van Colaert en Coomans schrijven enkel over wederopbouw en niet nieuwbouw, waarbij er twee groepen worden aangehouden: de eerste groep gebouwen (vooral de monumentale gemeentelijke panden en godshuizen) moet volledig historisch herbouwd worden en zelfs persoonlijke smaak van de architect mag geen aanpassingen toestaan: het ontwerp en de oorspronkelijke bedoelingen van de eerste architect moeten waar mogelijk worden aangehouden. Latere aanpassingen moeten afhankelijk van het geval beoordeeld worden. Het tweede soort huizen beslaat vooral privéwoningen en moeten volgens Coomans waar mogelijk ook herbouwd worden, hoewel hier de vereisten iets minder streng zijn.⁷¹ Ook hier wordt verwezen naar de historische waarde van het gebouw, zowel op nationaal als internationaal niveau.⁷² Morele steun voor de leperlingen wordt ook door Coomans als reden voor herbouw genoemd.⁷³

Uit de notulen van de gemeenteraadszitting van 3 september 1921 blijkt dat de leperlingen zelf niet tegen de herbouw van de centrale monumentale panden waren, maar dat er wel een paar bezwaren over de praktische totstandkoming wederopbouw zelf waren. Allereerst werd gewezen

⁶⁷ Kenniscentrum Flanders Fields, TD 1074, Mark Derez, 'Couperus en Mondriaan over de lakenhal van Ieper'.

⁶⁸ Stynen, 'De rol van de instellingen. De Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen, de Vereniging van Belgische steden en gemeenten en de wederopbouw van België', p. 114.

⁶⁹ Opvallend genoeg ook door Piet Mondriaan. Universiteitsarchief Leuven, BE/2129344/PP/Hoste/220, Brief Piet Mondriaan 13-12-1918.

⁷⁰ Algemeen Rijksarchief Brussel, Inventaris van het archief van de Dienst der verwoeste gewesten, T 2660 1867, Hallen. Restauratiewerken aan de ruïnes. 1920-1928.

⁷¹ Kenniscentrum Flanders Fields, MI MAP 2730 (diversen) (Wederopbouw) Ville D'ypres 'Quel est le style à préconiser pour la reconstruction des monuments et éventuellement de certaines habitations?'.

⁷² Kenniscentrum Flanders Fields, MI MAP 2730 (diversen) (Wederopbouw), Ville D'ypres 'Quel est le style à préconiser pour la reconstruction des monuments et éventuellement de certaines habitations?'.

⁷³ Kenniscentrum Flanders Fields, MI MAP 2730 (1) (Wederopbouw), Pamflet Les Halles et le Beffroi d'Ypres, p. 4

op het feit dat de gebouwen (de Sint-Maartenskerk wordt bij naam genoemd) op het moment van de vergadering de voornaamste en een van de weinige bronnen van inkomsten zijn voor een deel van de bevolking, verwijzend naar de toeristen die op de ruïnes afkomen. Zo is Hotel de Ville is van 100 bezoekers per dag vóór de oorlog naar 2000 gegaan; om de ruïnes weg te halen en met herstelwerkzaamheden te beginnen zou 'de kip met de gouden eieren' weghalen betekenen.⁷⁴ Daarnaast zou een begin aan de monumentale panden misschien betekenen dat de herstelwerkzaamheden aan privéwoningen en andere noodzakelijke gebouwen en nutsvoorzieningen nóg meer vertraging op zouden lopen.

Colaert reageert op deze kritiek door aan te geven dat tijd niet onbelangrijk is; in zijn ogen zou van uitstel afstel komen wanneer het gebouw precies herbouwd moet worden. Hij wijst daarbij naar de persoonlijke kennis van zowel hem als Coomans, en geeft aan dat beide heren belangrijk zouden zijn voor het succes van het precies reconstrueren van de gebouwen.⁷⁵

De reden van kritiek tijdens deze bijeenkomst was dat de herbouw van de Sint-Maartenskerk binnenkort aan zou vangen; maar het zou nog tot 1927 duren voordat de aanvragen door het gemeentebestuur aan de Belgische regering werden gedaan om het Belfort te herbouwen; aanvankelijk werd deze eerste aanvraag bovendien geweigerd: de minister van openbare werken, Hendrik Baels, liet weten dat het Comité der Schatkist van mening was dat het behoud van de ruïnes van nationaal belang was.⁷⁶ Onder andere door inmenging van Coomans werd een zevental maanden later alsnog akkoord voor beperkte restauratie gegeven: het gebouw mag worden opgebouwd tot op de hoogte van de bestaande ruïne met de mogelijkheid tot volledige heropbouw in de toekomst.⁷⁷ Toch zou ook nog tien jaar later, in 1937 kritiek komen op volledige herbouw, deze keer door de minister van financiën, Hendrik de Man. Dit keer zou de Besluitwet van 23 oktober 1918 de plannen redden: ook wanneer de staat een deel van de ruïnes zou willen bewaren, dan nog was zij verplicht om de stad een vergoeding uit te keren die gelijk stond aan de kosten van een volledige heropbouw.

2.4 Puinruimen

Voordat in 1927 heropgebouwd kon worden, moesten de nog staande restanten eerst gestut en versterkt worden. Zoals boven vermeld werd Vandekerckhove in 1920 aangenomen om het

⁷⁴Het Ypersche nieuws, 10 september 1921, 'Conseil Communal d'Ypres'.

⁷⁵ Het Ypersche nieuws, 10 september 1921, 'Conseil Communal d'Ypres'.

⁷⁶ Dendooven, 'De lakenhallen van Ieper: meervoudig icoon'.

⁷⁷ Dendooven, 'De lakenhallen van Ieper: meervoudig icoon'.

Belfort en de Lakenhallen te stutten en verstevigen, maar nog daarvoor werd in mei van datzelfde jaar een commissie aangesteld om de al eerder gedane werken (door Dhuicque) vast te stellen en de nodige verstevigingswerkzaamheden te noteren. Hierbij ging het vooral over het dichten van gaten in de muren en daken om waterschade te voorkomen, en het vervangen van houten balken en steunpilaren door duurzamere materialen, zoals bakstenen en beton.⁷⁸ Vandekerckhove werd vervolgens op 30 augustus aangenomen om deze werkzaamheden uit te voeren.⁷⁹ Tussen 1920 en 1924 zorgde Vandekerckhove voor verstevigingswerkzaamheden, telkens met tussenpozen tot er opnieuw een beroep op hem werd gedaan.⁸⁰

2.5 Aanbesteding Belfort

Op 1 augustus 1928, de Menenpoort was inmiddels voltooid als herdenkingsmonument voor de Britten, vond de eerste aanbesteding plaats voor de wederopbouw van het Belfort, voor zowel de gedeeltelijke als volledige herbouw van het gebouw.⁸¹ In totaal waren er zeven inschrijvingen, waarvan er vier uit leper kwamen, een uit Brugge, een uit Ardoois en Vandekerckhove uit Ingelmunster. In het Ypersche Volk wordt het idee van een gedeeltelijke herbouw bij aankondiging van de aanbesteding nog eens verworpen en wordt de uitslag van de aanbesteding gerangschikt op volledige herbouw. Vandekerckhove⁸² geeft aan dat de uitslag gerangschikt was op de eerste hypothese van gedeeltelijke herbouw, wat qua prijzen overeenkomt; bij volledige herbouw zou Vandekerckhove als tweede plaatsnemen.⁸³ Hierin komt de opmerking van Baels terug en de toekenning van de gedeeltelijke heropbouw van het gebouw. In 1929 werd echter een overeenkomst tussen leper en de Belgische staat aangenomen voor de volledige heropbouw van het Belfort. De som die vermeld werd was 2.373.844,00 Fr; dit was de prijs van de firma Victor Carron en Zoon. Omdat Vandekerckhove echter al was aangenomen voor de gedeeltelijke herbouw kon men de toewijzing niet zomaar annuleren, en werd in plaats daarvan een vermindering van 10.000 afgesproken om gelijk te staan aan de aannemingsprijs van Carron.⁸⁴ Alle aanmeldingen kwamen van West-Vlaamse bedrijven.

⁷⁸ Vandekerckhove, *Het mirakel van leper. Hoe de Lakenhallen, het Belfort en de Sint-Maartenskerk uit hun as herrezen*, p.158

⁷⁹ Algemeen Rijksarchief Brussel, Inventaris van het archief van de Dienst der verwoeste gewesten, T 2660 – 841. Hallen 1920-1928.

⁸⁰ Vandekerckhove, *Het mirakel van leper. Hoe de Lakenhallen, het Belfort en de Sint-Maartenskerk uit hun as herrezen*, p.158.

⁸¹ Het Ypersche Volk, 4 augustus 1928.

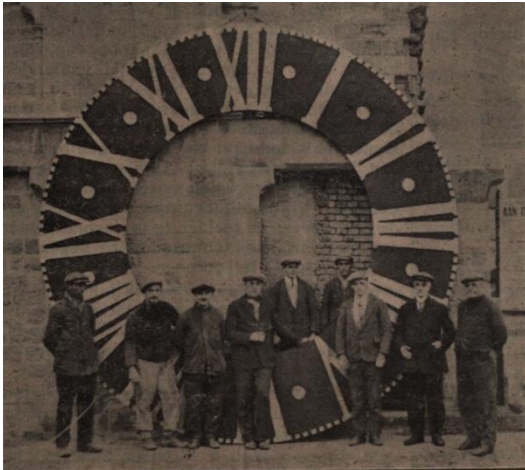
⁸² Jan Vandekerckhove

⁸³ Vandekerckhove, *Het mirakel van leper. Hoe de Lakenhallen, het Belfort en de Sint-Maartenskerk uit hun as herrezen*, p.162.

⁸⁴ Ibidem, p.163.

2.6 Herbouw Belfort

Voor echt met de herbouw begonnen kon worden moest er eerst meer consolidatiewerk plaatsvinden: na onderzoek bleek dat de Belforttoren toch meer beschadigd was en eerst sterker geconsolideerd moest worden, en ook Coomans liet een klein gedeelte van het gebouw afbreken vanwege veiligheidsredenen.⁸⁵ Nadat in 1931 aan het daadwerkelijke herstel was begonnen vlotte het al snel.⁸⁶



Figuur 7: 'Een der Wijzerplaten voor het ophalen', 25 november 1933, Het Ypersche.

Het houtwerk van de campanile (de toren van het Belfort) werd door familie van Alberic Vandekerckhove (Robert, Evarist, Omer en Jozef) opgebouwd.⁸⁷ Op 24 juni 1933 wordt in het Ypersche Nieuws gemeld dat de vier achtkantige torentjes van het gebouw voltooid waren.⁸⁸ Op 20 oktober wordt het tijdelijke uurwerk vervangen door een duurzamere: deze werd door de firma Donche van Ieper (van de Dixmuidestraat 11, om de hoek van de Lakenhallen) vervaardigd.⁸⁹ De wijzerplaten werden halverwege november op het Belfort aangebracht.⁹⁰

De grote klok werd door Michiels uit Doornik gegoten en op 22 januari 1934 opgetrokken en geplaatst.⁹¹ De tekst op de grote klok luidt: 'Ik zing Yper's blijde verrijzenis. Ten jare 1933, 550^e verjaring van den eeredienst aan O.L.V. van Tuine, patrones der stad, werd ik onder het burgemeesterschap van Jan Vandergrote geplaatst in het belfort, door den Wereldoorlog 1914-1918 vernield, en uit zijne puine herrezen, gegoten door M.O. Michaux en M. Michiels'. Ook hier werd verwezen naar de opstand van Ieper na de geleden schade en tragedie van de oorlog. De vergoeding van de nieuwe beiaard liep niet zonder slag of stoot; bij een conflict over de hoogte van de vergoeding



Figuur 6: Hector Dehaeck, 'Belfort Beiaard' 1934 (Stadsarchief Ieper F34 00258)

⁸⁵ Dendooven, 'De lakenhallen van Ieper: meervoudig icoon'.

⁸⁶ Stadsarchief Ieper, Toerisme 94 756-764, programmaboekje inhuldiging Belfort.

⁸⁷ Vandekerckhove, *Het mirakel van Ieper. Hoe de Lakenhallen, het Belfort en de Sint-Maartenskerk uit hun as herrezen*, p.165.

⁸⁸ Het Ypersche Nieuws, 24 juni 1933.

⁸⁹ Het Ypersche Nieuws, 20 oktober 1934.

⁹⁰ Het Ypersche, 25 november 1933.

⁹¹ Stadsarchief Ieper, Toerisme doos 94 756-764, krantenartikel.

ging het geschil zelfs tot aan het Hof van Verbreking in Gent. De berekende kosten betroffen 491.541,96 Fr.; de Dienst Verwoeste Gewesten wilde de vergoeding beperken tot 266.756,75 Fr. En na het voorkomen van de zaak kende het Hof van Beroep van Gent de Stad een vergoeding van 361.940,20 Fr. toe.⁹²

Het draken windijzer uit 1692 overleefde de oorlog, en werd na de brand van november 1914 door inwoners van de stad uit het puin gehaald. Paul Baekelandt en Emile Beirnaert uit Ieper herstellen de schade aan de draak en op 1 juli wordt het dier, na een rondgang door de stad en een tijdelijke tentoonstelling in de handelsbeurs, terug op het Belfort geplaatst.⁹³ Baekelandt herstelde ook de vergulde arenden die op de hoeken van de torentjes stonden.

Nog voor de inhuldiging van het gebouw werd het eerste beiaardsconcert al gehouden; ter nagedachtenis aan koning Albert I.⁹⁴

Kenmerkend voor het gebouw vóór 1914 waren de beelden die de nissen van de Lakenhallen sierden. Bij de wederopbouw werden deze beelden vervangen voor beelden van Boudewijn IV en Margareta van Champagne, van koning Albert I en koningin Elizabeth en van de patrones van Ieper, O.L.V van Thuine.⁹⁵ Deze beelden zijn door A. De Beule uit Gent gemaakt.

2.7 Lokale verankering

Drie verschillende gradaties van actoren hebben zich tot nu toe met de plannen van de wederopbouw in Ieper beziggehouden. Het duidelijkste onderscheid is te maken tussen lokale, nationale en internationale actoren. Waar direct na de oorlog de invloed van de Engelsen nog het sterkst is, neemt deze af wanneer de Ieperlingen duidelijk laten merken dat zij terug in hun eigen stad willen wonen, en dankzij de volharding van mannen als Coomans en Colaert lukt het uiteindelijk ook om de daadwerkelijke wederopbouw van de monumentale panden op te starten. Hierna blijft de tweedeling vooral tussen de plaatselijke en nationale actoren, vertegenwoordigd door het gemeentebestuur op plaatselijk niveau en de Dienst der Verwoeste Gewesten op nationaal niveau. Hoewel beide actoren de ontwikkeling en het herstel van Ieper als doel voor zich hebben, lopen verschillende belangen en prioriteiten tussen deze twee actoren vaker uiteen, zoals in het bovenstaande genoemd is. Waar mogelijk proberen het stadsbestuur en de Ieperlingen dan

⁹² Vandekerckhove, *Het mirakel van Ieper. Hoe de Lakenhallen, het Belfort en de Sint-Maartenskerk uit hun as herrezen*, p. 177.

⁹³ Stadsarchief Ieper, Toerisme doos 94 756-764, programmaboekje inhuldiging Belfort.

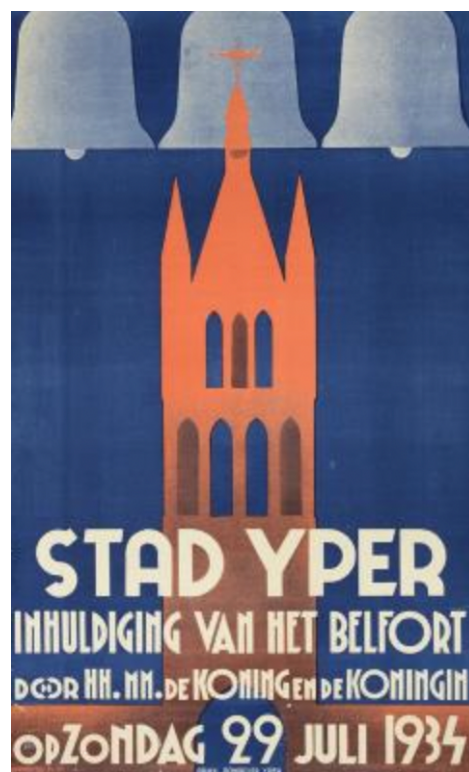
⁹⁴ De Halle, 27 mei 1934, 'het eerste beiaardsconcert te Ieper'.

⁹⁵ Stadsarchief Ieper, Toerisme doos 94 756-764, programmaboekje inhuldiging Belfort.

ook zelf de regie in handen te houden, zoals ook bij de feestelijke onthulling van het Belfort zal blijken.

2.8 Onthulling en ceremonie Belfort

De herstelwerkzaamheden van het Belfort waren tegen het einde van 1933 grotendeels voltooid, en stilaan werd begonnen aan de planning voor de feestelijke onthulling van het gebouw. Voor de feestelijkheden werd een commissie opgericht, met als voorzitter burgemeester Vanderghote.⁹⁶ De dood van Albert I deed de feestelijkheden uitstellen tot 29 juli 1934. Een programmaboekje met een korte geschiedenis van de stad, de herstelwerkzaamheden en de tijdsplanning van de plechtigheid werd uitgegeven in drie talen; Nederlands, Engels en Frans. De aanwezigheid van het Engels in het boekje was ten behoeve van de Britse, Amerikaanse en Canadese vertegenwoordigers die aanwezig zouden zijn, maar de feestelijkheden en plechtigheid zelf stonden in het teken van het belang en de glorie van Ieper, op nationaal én internationaal niveau. Te beginnen met de 'plechtige terugkomst van Goliath, reus der stad', welke een rondtocht door de stad maakte en waarmee het programma begon op 28 juli.⁹⁷ Deze rondgang werd gevolgd door een Beiaardsconcert en een concert van de harmonie Ypriana vervolgd door nog een beiaardsconcert (beide concerten hadden een eigen beiaardier) met ten slotte een taptoe die het jaar 1830, Het jaar van de Belgische revolutie, symboliseerde.



Figuur 8: H.G Mennens, 'Stad Yper, inhuldiging van het Belfort' (Stedelijk Museum Ieper, SM 003039)

De volgende dag zou om 9:30 een hoogmis plaatsvinden gevolgd door een groot beiaardsconcert, ditmaal door beide beiaardiers van de voorgaande avond samen, waarna rond half vier koning Leopold aan kwam. Om vier uur werd het gevolg in het stadhuis verwacht en om tien voor half vijf het Belfort ingehuldigd. Tribunekaartjes voor de inhuldiging werden voor 30 Fr. verkocht.⁹⁸ Hierna volgde een historische stoet. De koning bracht een bezoek aan het gedenkteken voor overleden Ieperlingen en om zes uur vond een galaconcert plaats, gevolgd door *nog* een beiaardsconcert (ditmaal door Staf Nees, Mechelse stadsbeiaardier) en afsluitend een Venetiaans feest op de

⁹⁶ Stadsarchief Ieper, Mod 106, brief feestcomité inhuldiging Belfort, 30 maart 1934.

⁹⁷ De Halle, 29 juli 1934, 'inhuldiging van het Belfort'.

⁹⁸ Stadsarchief Ieper, Mod 106, Toegangskaart betalende tribune.

Majoorsgracht met gondels, balletten en vuurwerk.⁹⁹ Kaartjes voor het Venetiaanse feest werden voor 5 Fr. verkocht.¹⁰⁰ 's Avonds werd het Belfort verlicht.¹⁰¹

De historische stoet trok door de stad, verdeeld in drie delen: het inleidend deel toonde de verpersoonlijking van de stad door de maagd van Ieper, het historische deel het Engels beleg van de stad van 1383 en de overwinning van Ieper op de Engelsen, gevolgd door de gilden van Sint-Sebastiaan en Sint-Joris met als slot als derde onderdeel een triomfwagen waarop een verbeelding van de Lakenhallen werd afgebeeld werd afgesloten door een stoet van de historische heersers van Vlaanderen (naar hun voormalige evenbeelden in de nissen van de Lakenhallen).¹⁰²



Figuur 9: Dehaeck, Hector, 'Inhuldiging Belfort Leopold III (Stadsarchief Ieper, F34 00067, F34 00055)

De kosten voor de feestelijkheden werden opgehaald door het feestcomité door giften en verkopen van kaartjes voor de feestelijkheden; daarnaast werd ook een erecomité opgericht van dames om een cadeau voor de koningin te kunnen bekostigen.¹⁰³ Uiteindelijk zou de koningin niet aanwezig zijn bij de plechtigheid. Genodigden voor de feestelijkheden kwamen verder uit Ieper, maar ook uit Brussel, Antwerpen, Brugge, Gent en enkele Franse steden. Ook was er een groep Britse afgevaardigden aanwezig. Posters voor de feesten werden verspreid in Ieper maar ook verder weg zoals in Antwerpen.¹⁰⁴ Op de aanbesteding van het produceren van deze posters reageerden vooral

⁹⁹ Stadsarchief Ieper, Toerisme doos 41 193-204, Programma inhuldiging Belfort

¹⁰⁰ Stadsarchief Ieper, Mod 106, Kaartje Venetiaans feest

¹⁰¹ De Halle, 29 juli 1934, 'Inhuldiging van het Belfort'

¹⁰² Het Ypersche Nieuws, 30 juni 1934, Inhuldiging van het Belfort

¹⁰³ Stadsarchief Ieper, Toerisme doos 41 193-204, Inschrijvingslijst

¹⁰⁴ Stadsarchief Ieper, Mod 106.

leperse drukkerijen, maar ook één uit Lille.¹⁰⁵ Kortrijk gaf aan trompetten ter beschikking te stellen.¹⁰⁶ De burgemeester riep daarnaast iedereen die zingen kon, van jong tot oud, zich te melden om mee te zingen in de cantate.¹⁰⁷ Door de giften en andere hulp van personen van zowel leper zelf als uit de Westhoek en de rest van België krijgen de feestelijkheden zowel een lokaal als nationaal tintje.

In zijn speech tijdens de inhuldiging van het Belfort verwijst de burgemeester naar de voormalige roem en belang van de stad, welke door het Belfort en de Lakenhallen worden vertegenwoordigd, maar ook de nieuwe betekenis die het gebouw gekregen heeft en waarbij het symbool staat voor de wederopstand van de stad en België in zijn geheel na de oorlog.¹⁰⁸ De plechtigheid trok ook internationaal de aandacht: zo maakte de BBC melding van het gebeuren.¹⁰⁹

Een gedicht uit de Halle op de dag van de inhuldiging maakt de betekenis van de opgebouwde en ingehuldigde Belforttoren duidelijk:

‘Hij staat er weer de halletoren
Dit beeld uit Vlaandrens heldentijd
Vernietigd in den wereldstrijd
En jeugdig uit zijn asch herboren,
Vol glans en eer,
Gelijk weleer,
Hij staat er weer de Hallentoren’¹¹⁰

2.9 Conclusie

Het is duidelijk dat het Belfort als onderdeel van de Lakenhallen symbool is komen te staan voor het leper van weleer, maar ook voor de opstand van de stad na de oorlog. De terugkeer van Goliath moest dan ook de terugkeer van het leper van weleer symboliseren, niet alleen die van vóór de oorlog maar ook van de hoogtijdagen van de stad zelf. De overwinning van de Engelsen die in de historische stoet werd uitgebeeld zal de Engelssprekende toeschouwers vast niet ontgaan zijn; niet één maar twee overwinningen op de Engelsen werden met deze toevoeging aan de stoet

¹⁰⁵ Stadsarchief Ieper, Toerisme doos 41 193-204.

¹⁰⁶ Stadsarchief Ieper, Mod 106, Brief burgemeester en schepenen Kortrijk, 9 juli 1934.

¹⁰⁷ Stadsarchief Ieper, Mod 106, Brief burgemeester Vanderghote.

¹⁰⁸ Stadsarchief Ieper, Toerisme doos 41 193-204, Speech aan koningspaar.

¹⁰⁹ Stadsarchief Ieper, Toerisme doos 41 193-204, Brief general secretary British Legion.

¹¹⁰ De Halle, 29 juli 1934, De Halletoren.

uitgebeeld. Nationale en internationale gasten waren welkom bij de feestelijkheden, maar de organisatie, financiering en andere details van de onthulling zijn lokaal georganiseerd, door de leperlingen maar ook de rest van de Westhoek. Waar inmenging van buitenaf tijdens de wederopbouw nodig was (en wisselend werd geaccepteerd) was het slotstuk van deze werkzaamheden volledig in lokale regie. In 1934 zijn de meeste gebouwen en woonhuizen in Ieper weer terug opgebouwd, en het is dan ook begrijpelijk dat tijdens de toespraken en in de krantenartikelen van een voltooiing van wederopbouw wordt gesproken. Ondanks de moeizame en trage start in de eerste vijf jaar na de oorlog, is in de zestien jaar sinds de wapenstilstand enorm veel opgebouwd in een relatief korte tijd. Toch zijn in 1934 de Lakenhallen zelf nog niet voltooid en ook het gemeentehuis is nog niet klaar. Naar de werkzaamheden, de verschillende opvattingen over deze werkzaamheden en de inhuldigingsceremonies van deze beide gebouwen wordt in het volgende hoofdstuk gekeken.



Figuur 10: Maurice Anthony, 'Stoet bij de inhuldiging van het gerestaureerde Belfort in Ieper', 29 augustus 1934, (IFFM)

Op de achtergrond is de gerestaureerde Belfortoren te zien, en rechts achter de toeschouwers de puinen van de Lakenhallen.

Hoofdstuk 3: de tweede fase van de wederopbouw: de afronding van de Lakenhallen. 1928 – 1967

De herbouw van de Lakenhallen wordt in het onderstaande hoofdstuk besproken. De werkzaamheden aan een deel van het gebouw waren al gestart vóór de onthulling van het Belfort, wat een overlap van een aantal jaren in de verdeling van dit hoofdstuk en het voorgaande tot gevolg heeft. De plannen en werkzaamheden voor de wederopbouw van de rest van de Lakenhallen zijn echter een stuk groter en financieel zwaarder dan die van het Belfort, waardoor er tussen de verschillende actoren (op lokaal en nationaal niveau) discussie ontstaat over de beschikbare budgetten en de noodzaak van het herbouwen. Daarnaast worden de verschillende vleugels (en onderdelen van deze vleugels) in aparte volgorde aanbesteed en onder andere de tussenkomst van de Tweede Wereldoorlog zorgt voor een ingewikkelde bouwvolgorde. In het onderstaande zal dan ook gekeken worden naar het belang van lokale instanties en personen bij het herbouwen van de Lakenhallen.

3.1 Het belang van een duidelijke visie en planning

In het vorige hoofdstuk werd verwezen naar een opmerking van burgemeester Colaert over het belang van zowel hem als Coomans voor het succes van de voltooiing van het wederopbouwen van de Lakenhallen en het Belfort. Hoewel het misschien iets arrogant is om te beweren dat alleen dankzij *hem* en Coomans de wederopbouw van de Lakenhallen tot een succes zouden kunnen zijn volbracht, hebben zij en hun opvolgers (Colaert overlijdt in 1927 en Coomans in 1937) zeker heel veel werk verricht voor het (volledig!) heropbouwen van de Lakenhallen.

Coomans speelde een belangrijke rol in de beginfase vanwege het feit dat hij als stadsarchitect de herstelwerkzaamheden van de Lakenhallen had overzien en om die reden over een grote hoeveelheid bouwplannen en andere details beschikte. Op het moment dat hij deze plannen mee uit leper nam zorgde hij ervoor dat zij het lot van bouwplannen en details van andere gebouwen van de stad, welke in het archief bewaard werden, bespaard bleven. Het archief zat voor de oorlog in de Lakenhallen en ging dus tijdens de oorlog in vlammen op. Het gebrek aan deze vereiste documenten voor de herbouw van een pand zorgde met name bij privéwoningen voor problemen.

Daarnaast kan worden gezegd dat de tactische aanpak van zowel Colaert als Coomans ook veel goeds hebben gedaan. Beide heren realiseerden zich dat de Lakenhallen een kostbaar bouwproject zouden zijn, terwijl juist budgetten over een zeer grote groep gebouwen verspreid moesten

worden. De Lakenhallen zouden volgens Coomans 30.000.000, - Fr kosten om in zijn geheel heropgebouwd te worden.¹¹¹ Coomans was dan ook al sinds 1926 bezig om de plannen en meetstaten voor de wederopbouw van de Lakenhallen klaar te hebben; wanneer er een budget beschikbaar zou komen zou er op die manier een realistische beraming voor ieder afzonderlijk deel klaarliggen. Hierdoor zouden ze niet afhankelijk hoeven zijn voor het aanvragen van aanvullende kredieten welke extra tijd in beslag zouden nemen, en zou op die manier steeds een klein stukje van het gebouw heropgebouwd kunnen worden.¹¹² Wat Coomans en Colaert zich gerealiseerd hadden was dat de volledige heropbouw in 1926 zeker nog een utopie was en in plaats daarvan er meer succes zou zijn bij een stapsgewijze, in stukken gebroken heropbouw van de Lakenhallen. In die zin hadden Coomans en Colaert minder haast dan ze bij gemeenteraadsvergaderingen lieten blijken: 'als de middelen ontbreken om haar snel weer op te bouwen, zullen wij haar heropbouwen naarmate de middelen beschikbaar komen, stukje bij beetje, langzaam en moeizaam'.¹¹³ Het stappenplan van Coomans was vrij simpel maar zeer belangrijk: zorgen dat de plannen en financiële raming op orde zijn, houdt een stevige vinger aan de pols bij de toewijzing van budgetten en zorg voor de juiste onderbouwing voor de wederopbouw van de individuele stukken. De focus bleef op een totale integrale opbouw, ook al werd dit niet altijd naar Brussel op die manier voorgesteld.¹¹⁴

Op 13 augustus 1928, twee weken na de aanbesteding van het Belfort, vond de aanbesteding plaats van de gedeeltelijke heropbouw van de Lakenhallen. De heropbouw zou dan beperkt zijn tot de ruwbouw van het gelijkvloers en een voorlopig dak van de noordzijde van het gebouw.¹¹⁵ In dit gedeelte van het gebouw werd al sinds zeker 1922 de groentemarkt en de boter- en eierenmarkt gehouden. De beschutting van deze markt zorgde voor een praktische reden om te beginnen met de herbouw. Ook op deze aanbesteding werd lokaal gereageerd; alle bedrijven kwamen de Westhoek, en net als bij de aanbesteding van het Belfort kwam de firma Vandekerckhove als tweede uit de bus. Joseph Mahieu, uit Ieper, won de aanbesteding. De firma Mahieu had ook al

¹¹¹ Algemeen Rijksarchief / Archives générales du Royaume - T 266 – 2553, Hallen. Nota's en briefwisseling i.v.m. volledige wederopbouw. 1927-1939.

¹¹² Vandekerckhove, *Het mirakel van Ieper. Hoe de Lakenhallen, het Belfort en de Sint-Maartenskerk uit hun as herrezen*, p. 194.

¹¹³ Kenniscentrum Flanders Fields, MI MAP 2730 (1) (Wederopbouw), Pamflet Les Halles et le Beffroi d'Ypres, p.4.

¹¹⁴ Dendooven, 'De lakenhallen van Ieper: meervoudig icoon'.

¹¹⁵ Vandekerckhove, *Het mirakel van Ieper. Hoe de Lakenhallen, het Belfort en de Sint-Maartenskerk uit hun as herrezen*, p. 194.

Ruwbouw is het wind- en waterdicht maken van een gebouw; fundering, muren vloeren en daken worden geplaatst.

eerder een voorlopig dak aangebracht.¹¹⁶ Voor Mahieu de werkzaamheden kon aanvaarden in maart 1931 werd het bouwprogramma echter gewijzigd.



Figuur 11 Maurice Anthony, Yper Eiermarkt op zaterdag in de ruïnes van de Hallen, 1923 (Stedelijk Museum Ieper SMFC001_000444)

Het leven in Ieper keert sneller terug dan de gebouwen herbouwd kunnen worden: de zaterdagmarkt wordt in de ruïne van de Lakenhallen gehouden, gelijk zoals voor de oorlog.

Zo geeft in januari 1929 minister van Financiën Houart aan dat hij van mening is dat er goedkopere opties waren dan het herbouwen van de Lakenhallen om aan de ruimtelijke behoeften van de stadsdiensten te voldoen, een van de andere opgegeven praktische redenen achter de noodzaak voor de herbouw van de Lakenhallen. De bureaus voor de stadsdiensten waren in andere gebouwen ondergebracht op de Grote Markt en een gedeeltelijke overdekking van de Hallen zou genoeg zijn voor alle andere activiteiten die de stad er nog in wou onderbrengen. Hier werd slechts een bedrag van 705.000 Fr. beschikbaar voor gesteld. De werkzaamheden zouden nu alleen de noordzijde van de westvleugel inhouden, waarvan een deel van de gevel was behouden. De werkzaamheden van de oostvleugel werden geschrapt.¹¹⁷

¹¹⁶ Ibidem, p. 193.

¹¹⁷ ibidem, p. 193.

Uit het bovenstaande blijkt het belang van een Coomans methode om een praktische reden tot herbouwen te noemen; dit had vooral te maken met de verhouding tussen de lokale en nationale belangen. Waar de Ieperlingen overtuigd waren van de noodzaak om de Lakenhallen te herbouwen, gold hetzelfde niet altijd voor de gezaghebbers in Brussel.

In de gemeenteraad van januari 1930 werden de herstelplannen van het westelijk deel van de noordzijde van de Lakenhallen goedgekeurd. Dit was het gedeelte waar de boter- en eierenmarkt werd gehouden. Vooralsnog waren voor het oostelijke deel geen herstelwerken gepland, maar slechts de instandhouding van het puin.¹¹⁸ Die instandhouding van het puin is voor de Ieperlingen niet meer dan een tussenfase voor de uiteindelijke herbouw. Zo wordt in juli 1933 in het Ypersche geschreven dat 'par ces temps difficiles, il n'y a pas de population plus patiente de plus résolue ni de plus entête. Puisqu'il est impossible d'entreprendre la reconstruction totale, d'un seul coup, nous admettons comme très sensée la décision de ne s'y prendre que petit à petit, mais nous n'admettrons jamais qu'on s'arrête.'¹¹⁹ Deze 'methode Coomans' zoals Dendooven het noemt blijft ook de gehandhaafde methode nadat Coomans in 1930 ontslag neemt als stadsingenieur.

Voor de zuidzijde van de westvleugel wordt in 1933 de herstelling aangevraagd voor het gelijkvloers van de westvleugel om er de vleesmarkt te kunnen houden (zoals ook de andere markten eerder als praktische reden werden gegeven). De beraming was vrij bescheiden vanwege de al gedane behoudswerken in de voorgaande jaren. Er werd door Verhaeghe een aantal beperkingen opgelegd aan de herbouw, maar de stad diende hier bezwaar tegen in (het belang van de hallen als bewijs van het roemrijke verleden van Ieper als argument benoemend) en dankzij overtuigingskracht van Coomans werden de beperkingen al vrij snel opgeheven. Vandekerckhove kreeg de uitvoering van deze werken toegewezen.¹²⁰

Op 11 april 1934 kreeg Mahieu de opdracht om de overdekte ruimte van de noordzijde van de westvleugel van deuren en vensters te voorzien voor een bedrag van 250.000,00 Fr. Zulke kleine, praktische herstelwerkzaamheden (de vensters en ramen helpen tegen de regen en kou), zorgden

¹¹⁸ ibidem, p. 195.

¹¹⁹ Algemeen Rijksarchief / Archives générales du Royaume - T 266 – 2553, Hallen. Nota's en briefwisseling i.v.m. volledige wederopbouw. 1927-1939, 'herstel der halle te Ieper, vergadering der bijzondere commissie op 28 september 1937'.

¹²⁰ Vandekerckhove, *Het mirakel van Ieper. Hoe de Lakenhallen, het Belfort en de Sint-Maartenskerk uit hun as herrezen*, p. 202.

ervoor dat er steeds kleine stukken aan het gebouw werden hersteld.¹²¹ De voltooiingswerken van de zuidzijde van de westvleugel gingen ook naar Mahieu in 1935.¹²²

Een ander risico van een langdurige periode tussen beschadiging en heropbouw is gewenning; waar in juli 1933 in *het Ypersche* nog werd geschreven over de wil van de Ieperlingen om de Lakenhallen volledig heropgebouwd te zien, spreekt dezelfde krant in 1935 over enkele Ieperlingen die al aangeven dat het zonde gaat zijn van het mooie zicht op de Sint-Maartenskerk vanaf de Grote Markt door de wederopbouw van de oostvleugel.¹²³ Het dossier hiervan werd in 1936 ingediend bij het ministerie van Financiën.¹²⁴

3.2 Het belang van financiën

In 1937 wordt door het ministerie van Financiën een beperkte commissie voor de heropbouw van de Lakenhallen van Ieper, met als doel de 'heropbouw der Hallen van Ieper een definitieve oplossing te geven'¹²⁵. De eerste vergadering vindt plaats op 28 september in Ieper maar pas bij het aanvragen van een beschikbare ruimte in het Stadhuis wordt door het gemeentebestuur van Ieper aangegeven dat ook zij graag een vertegenwoordiger (namelijk de burgemeester) in de commissie zouden willen laten plaatsnemen.¹²⁶ Op dezelfde dag dat de uitnodiging naar de commissieleden wordt gestuurd, stuurt toevallig het gemeentebestuur een herinnering om de ontwerpen van de voltooiingswerken van de Lakenhallen, de oostervleugel en het Nieuwerck goed te keuren.¹²⁷ Op 4 november 1937 komt de Commissie voor de Heropbouw Hallen Ieper met een nota voor de minister. Opvallend is dat het eerste bericht in de nota de opmerking is dat het een fout was om ooit aan de heropbouw te zijn begonnen. Alweer kijkt ook deze Commissie, ruim twintig jaar na de oprichting van de eerste studiegcommissie, naar de vraag of de Lakenhallen in hun geheel hersteld moeten worden, of alleen een gedeelte. De wensen van de Ieperlingen tot volledige herbouw worden kort genoemd en Verhaeghe, Directeur-generaal, waarschuwt de Commissie voor

¹²¹ *ibidem*, p. 198.

¹²² De Halle, 5 januari 1936, 'het oud in het nieuwe jaar'.

¹²³ Dendooven, 'De lakenhallen van Ieper: meervoudig icoon'.

¹²⁴ Vandekerckhove, *Het mirakel van Ieper. Hoe de Lakenhallen, het Belfort en de Sint-Maartenskerk uit hun as herrezen*, p. 202.

¹²⁵ Algemeen Rijksarchief / Archives générales du Royaume - T 266 – 2553, Hallen. Nota's en briefwisseling i.v.m. volledige wederopbouw. 1927-1939, Nota voor den Heer Minister, 4 november 1937, 'herstel der halle te Ieper, vergadering der bijzondere commissie op 28 september 1937'.

¹²⁶ Algemeen Rijksarchief / Archives générales du Royaume - T 266 – 2553, Hallen. Nota's en briefwisseling i.v.m. volledige wederopbouw. 1927-1939, 'herstel der halle te Ieper, vergadering der bijzondere commissie op 28 september 1937'.

¹²⁷ Algemeen Rijksarchief / Archives générales du Royaume - T 266 – 2553, Hallen. Nota's en briefwisseling i.v.m. volledige wederopbouw. 1927-1939, 'herstel der halle te Ieper, vergadering der bijzondere commissie op 28 september 1937'.

de plannen van de Ieperlingen en de mogelijk tot 8 miljoen oplopende kosten. Hijzelf vindt deze herstelwerkzaamheden overdreven en eigenlijk wenselijker om de puinen die er nu nog zijn te behouden, 'als herinnering van den gruwelijken wereldoorlog'.¹²⁸ Toeristisch (en dus financiële) belang wordt ook door Verhaeghe genoemd.

Dit economische belang is wat de herbouw van de Lakenhallen heeft gegarandeerd: volgens de wetten op de oorlogsschadevergoeding was de staat verplicht om 'een gebouw identiek herop te bouwen aan het in de oorlog vernietigde gebouw, ook als dat niet op dezelfde plaats zou zijn'.¹²⁹ De Man, minister van financiën was ook tegen voortzetting van de wederopbouw en voor het behouden van de ruïnes, maar zou dan alsnog verplicht zijn om de vergoeding voor het herbouwen van het volledige gebouw uit te keren. Zo werd, negen jaar na het besluit om het Belfort te herbouwen, ook het startsein gegeven voor de volledige herbouw van de Lakenhallen, inclusief Nieuwerck. Coomans zou de volledige herbouw niet meer meemaken; hij overleed op 31 juli 1937.¹³⁰ Zijn zoon Jean volgde hem op als verantwoordelijke architect. Opvallend genoeg niet de Jean Gits, de stadsarchitect die Coomans in 1930 was opgevolgd. Coomans was in bezit van de plannen van zijn vader en toen hij aanspraak maakte op de aanstelling als bouwmeester werd dit door het stadsbestuur goedgekeurd.¹³¹

3.2 Tweede Wereldoorlog

Voor aanvang van de Tweede Wereldoorlog werd een gedeelte van de westvleugel herbouwd (één bouwlaag met een voorlopig dak), en ook de aanbesteding voor de oostvleugel had al in 1939 plaatsgevonden – ook deze werden aan Mahieu toegewezen. Met de Duitse inval vallen de herstelwerkzaamheden stil.

De symbolische waarde van Ieper als propagandamiddel blijkt niet alleen voor de geallieerden van belang; op 1 juni 1940 brengt Hitler een bezoek aan de stad. Een aantal dagen daarvoor was de stad in Duitse handen gekomen en Hitler gaat tijdens zijn bezoek langs het Belfort en de Lakenhallen met als doel de Menenpoort. Voor Hitler, die tijdens de Eerste Wereldoorlog deelnam aan de Eerste Slag om Ieper, stond de stad symbool voor het falen van Duitsland tijdens de vorige oorlog. De stad

¹²⁸ Algemeen Rijksarchief / Archives générales du Royaume - T 266 – 2553, Hallen. Nota's en briefwisseling i.v.m. volledige wederopbouw. 1927-1939, 'herstel der halle te Ieper, vergadering der bijzondere commissie op 28 september 1937'.

¹²⁹ Dendooven, 'De lakenhallen van Ieper: meervoudig icoon'.

¹³⁰ Ibidem.

¹³¹ Ibidem.

die tijdens de vorige oorlog voor de Duitsers buiten bereik was gebleven, en nu geen tegenstand had kunnen bieden. Het bezoek werd uitgebreid gefotografeerd en gefilmd en gedeeld.¹³²



Figuur 12: Heinrich Hoffmann, Frontfahrt Hitlers I. Juni 1940 (Bayersche Staatsbibliothek hoff-30877)

Hitler bestudeert de Menenpoort tijdens een bezoek aan Ieper in juni 1940.

Tijdens de oorlog vinden er geen werkzaamheden plaats aan de Lakenhallen. Wel werden tijdens de oorlog plannen gemaakt voor het herstarten van de herstelwerkzaamheden. Voornaamste reden hiervoor was het verschaffen van werk in de omgeving, maar vanwege een gebrek aan financiële middelen en aan staal en beton kwam hier weinig van terecht. Na 1942 werden sowieso alleen werken die in het militaire belang van Duitsland waren toegestaan.¹³³ Vergeleken met de Eerste Wereldoorlog valt de schade aan de stad mee. Jean Coomans overlijdt in juni 1940 na gevlucht te zijn voor de Duitsers.¹³⁴

¹³² VRTNWS, Siegfried Debaeke, 'Triomftocht door de Westhoek van oud-strijder Adolf Hitler', 1 juni 2015, https://www.vrt.be/vrtnews/nl/2015/06/01/triomftocht_doorwesthoekvanoud-strijderadolffhitler-1-2354283/, geraadpleegd op 1 augustus 2022.

¹³³ Vandekerckhove, *Het mirakel van Ieper. Hoe de Lakenhallen, het Belfort en de Sint-Maartenskerk uit hun as herrezen*, p. 217.

¹³⁴ Dendooven, 'De lakenhallen van Ieper: meervoudig icoon'.

3.3 De voltooiing van de herstelwerkzaamheden aan de Lakenhallen

Pas in 1948 werd weer een start gemaakt met de herstelwerkzaamheden aan de Lakenhallen. Op dat moment zijn er nog slechts vier dossiers over de oorlogsschade van de Eerste Wereldoorlog in Ieper: de Lakenhallen en het Nieuwerck zijn er daar twee van.¹³⁵ De administratie van deze dossiers was in 1941 overgegaan naar het Commissariaat-Generaal van 's Lands Wederopbouw.¹³⁶ Na de dood van Coomans werd Pierre Albert Pauwels uit Kortrijk aangesteld als nieuwe architect, en omdat Mahieu aan had gegeven de werken voor de oostvleugel niet te willen hernemen werd ook een nieuwe aanbesteding gedaan.¹³⁷ Deze aanbesteding vond plaats in november 1948 in opdracht van Robert Deman, minister van Wederopbouw. De firma Vandekerckhove had ditmaal wel gelijk de laagste inschrijving.¹³⁸ Ondanks de afwijzing van Mahieu zelf, die inmiddels met pensioen was, om de werkzaamheden niet voort te zetten, duurde het nog lang voor hij, het ministerie en de stad een overeenkomst konden vormen voor een vergoeding van een aantal al gedane (voorbereidende) werkzaamheden.¹³⁹ De kwestie komt zelfs tot aan de Raad van State en pas in 1951 kwamen de drie partijen tot een vergoeding van 54.320,10 Fr.¹⁴⁰

Vandekerckhove had met 3.649.394 de laagste inschrijving, maar omdat er niet genoeg budget was werden de werken aan het beton, de gewelven en het beeldhouwwerk voorlopig uitgesteld. Het volgende jaar in 1949 kwamen er weer budgetten vrij, maar het gebrek aan beschikbare financiën bleef ook het komende jaar een probleem.¹⁴¹

¹³⁵ Vandekerckhove, *Het mirakel van Ieper. Hoe de Lakenhallen, het Belfort en de Sint-Maartenskerk uit hun as herrezen*, p. 85.

¹³⁶ Ibidem, p. 216.

¹³⁷ Dendooven, 'De lakenhallen van Ieper: meervoudig icoon'.

¹³⁸ Het Wekelijkse Nieuws, 27 november 1948, 'Heropbouw van de oostervleugel der Lakenhalle'.

¹³⁹ Stadsarchief Ieper, TDI 1331, Stukken betreffende de heropbouw en oorlogsschade.

¹⁴⁰ Vandekerckhove, *Het mirakel van Ieper. Hoe de Lakenhallen, het Belfort en de Sint-Maartenskerk uit hun as herrezen*, p. 219.

¹⁴¹ Ibidem, p. 219.

Burgemeester Jean Vanderghote ontpopte zich tot een ware opvolger van Colaert, door contact op te nemen met August De Boodt, minister voor Wederopbouw. Vanderghote hekelde het feit dat volgens hem de financiering van het Kursaal in Oostende, beschadigd tijdens de Tweede Wereldoorlog, veel sneller was gegaan. Hij noemde het cultuurhistorisch en architectonisch belang van de Lakenhallen, die toch al dertig jaar langer aan het wachten waren op herbouw.¹⁴² De Boodt zorgde uiteindelijk in 1951 voor de nodige financiering waardoor er geen verdere vertraging van de werkzaamheden op dat gebied zouden zijn.¹⁴³ De oostvleugel werd niet lang daarna afgewerkt, en de ruwbouw van het Nieuwerck vond vanaf 1952 plaats.¹⁴⁴



Figuur 13: Maurice Anthony, 'De wederopbouw van de oostelijke vleugel van de Lakenhallen in Ieper', 2 juni 1952 (IFFM IFFCO42_003033)

Opbouw van het dak van de oostvleugel. Een wachtmuur sluit het geheel af; het Nieuwerck is nog niet in opbouw.

In maart 1953 wordt het ontwerp voor de noordzijde van de westvleugel goedgekeurd door de gemeenteraad, waarvan een aantal werkzaamheden tijdelijk werden beperkt om een bedrag vrij te houden voor de werken aan het Nieuwerck, waarvoor Vandekerckhove ook de opdracht kreeg om deze te herbouwen.¹⁴⁵ De oplevering van de ruwbouw in 1954 wordt gevierd met de plaatsing van een loden koker in een van de gewelven van het gebouw. Het perkament in de koker vertelde over de herbouw van de belangrijkste gebouwen van Ieper.¹⁴⁶

¹⁴² Ibidem, p. 220.

¹⁴³ Anne Petillon, *Nieuwerck en Concierge te Ieper. Bouwgeschiedenis, restauratie, heropbouw, beschrijving en stilistische analyse* (Gent 1979), p. 85.

¹⁴⁴ Dendooven, 'De lakenhallen van Ieper: meervoudig icoon'.

¹⁴⁵ Vandekerckhove, *Het mirakel van Ieper. Hoe de Lakenhallen, het Belfort en de Sint-Maartenskerk uit hun as herrezen*, p. 200.

¹⁴⁶ Dendooven, 'De lakenhallen van Ieper: meervoudig icoon'.



Figuur 14: Antoon Vermast, 'Koning Boudewijn', 17 maart 1957 (Stadsarchief Ieper F09_01100)

Koning Boudewijn plaatst de eerste steen van het Stadhuis

In Maart 1957 wordt door koning Boudewijn de eerste steen geplaatst voor de bouw van het stadhuis.¹⁴⁷ Deze ceremonie vond niet geheel toevallig plaats op 17 maart, op het moment dat in de stad ook de kattenstoet plaatsvond. Deze kattenstoet werd historisch al in Ieper gehouden tot 1817, en was in 1938 opnieuw als traditie opgestart.¹⁴⁸ Aan het einde van de stoet worden van de Belforttoren (pluchen)

katten van de Belforttoren afgeworpen. Burgemeester Dehem breidde het gebeuren uit met een grotere stoet en praalwagens. De stoet was voor Dehem een middel om Ieper meer bekendheid te geven, terwijl voor andere betrokkenen het evenement een manier was om de Ieperlingen meer binding te geven met hun stad en haar verleden.¹⁴⁹ De aanwezigheid van historische 'reuzen' en de nadruk van het belang van Ieper in het verleden herinnert aan de historische stoet die plaatsvond bij de onthulling van de Belforttoren in 1934.

Het stadhuis verschilt van de rest van de Lakenhallen in de zin dat Pauwels meer vrijheid nam om de vleugel te herbouwen in een stijl gelijkwaardig aan die van de rest van de Lakenhallen, maar niet zoals deze er in 1914 uit had gezien. Eerder zoals de vleugel er vóór 1498 uit had gezien, welke door een brand vernietigd werd.¹⁵⁰ Hierin ging hij verder dan zijn voorganger Coomans.

De aanbestedingen voor de ruwbouw van de raadzaal vond plaats in 1961, de afwerking van het stadhuis in 1963 en voor het schrijn- beeldhouw- en glaswerk in 1964.

De beiaard raakte tijdens de bezetting tijdens de Tweede Wereldoorlog niet beschadigd, maar in de jaren zestig waren de klokken in zodanige staat dat deze vervangen moesten worden; van de gelegenheid werd gebruikt gemaakt door het totaal aantal klokken op 49 te laten komen, en op 14 juli 1963 vond wederom een inhuldiging plaats van de nieuwe beiaard.¹⁵¹

¹⁴⁷ Het Ypersch nieuws, 23 maart 1957.

¹⁴⁸ De Halle, 13 maart 1938.

¹⁴⁹ A. Moessen, "De Kattenfeesten te Ieper", in *Van Mensen en Dingen: tijdschrift voor volkscultuur in Vlaanderen* 3(2005)4, P. 390.

¹⁵⁰ Dendooven, 'De lakenhallen van Ieper: meervoudig icoon'

¹⁵¹ Stadsarchief Ieper, Toerisme doos 41 193-204, Programma inhuldiging Beiaard 1963.

3.4 Inwijding stadhuis

Op 4 november 1967 wordt het stadhuis ingewijd door koning Boudewijn en koningin Fabiola.

Omstreeks zes uur kwam het koninklijk paar aan in Ieper en vond er een feestmaaltijd voor genodigden plaats. Om zeven werd naar het stadhuis gewandeld en in aanwezigheid van zowel nationale als internationale ambassadeurs, vertegenwoordigers en politici hield burgemeester Dehem een speech in de ontvangsthal. Na een symbolische inzegening door de bisschop van Brugge, De Smedt, onthulde de koning een gedenkplaat.¹⁵² Hierna werd in de Sint-



Figuur 15: Antoon Vermast, 'Inhuldiging Stadhuis', 4 november 1967 (Stadsarchief Ieper F09_00668)

Koning Boudewijn onthult het gedenkschrift bij de inhuldiging van het Stadhuis.

Maarten het *War Requiem*, gecomponeerd ter ere van de inwijding van de herbouwde kathedraal in het Londense Coventry, gespeeld (uitgevoerd door het Melos Ensemble van Londen). Hierna volgde om 21:45 een receptie voor genodigden.¹⁵³ Het stadhuis werd 's avonds verlicht.

3.5 Conclusie

Met de inwijding van het stadhuis kwam na bijna een halve eeuw een einde aan de wederopbouw van Ieper. Toch lijken bij vergelijking de feestelijkheden van het Belfort uitbundiger dan die van de complete Lakenhallen. In de 33 jaar sinds de inhuldiging van het Belfort was dan ook veel gebeurd; België had zelfs opnieuw een wereldoorlog doorstaan en een volledig nieuwe golf van herbouw aangevangen. De Eerste Wereldoorlog was in 1967 bijna een halve eeuw geleden en de afstand en tussenkomst van de volgende oorlog zullen de wens voor een gelijkwaardig groots feest wellicht verminderd hebben. Pieter Uyttenhove beargumenteerd bovendien dat de Tweede Wereldoorlog voor een verandering aan wederopbouwopvattingen zorgde: de wederopbouw na de Eerste Wereldoorlog was voor de Belgen een reactie en overwinning op de barbarij van de 'Hunnen'. De herbouw van wat er vóór de oorlog had gestaan hielp met natievorming en het herstel van nationale trots. Dit in tegenstelling tot de wederopbouw van tijdens de Tweede Wereldoorlog opgedane schade, welke volgens Uyttenhove gezien kan worden als een reactie op de mislukkingen

¹⁵² Het Wekelijkse Nieuws, 10 november 1967.

¹⁵³ Het Wekelijkse Nieuws, 3 november 1967.

van de afgelopen decennia.¹⁵⁴ De volharding en het inzicht van de belanghebbende actoren in Ieper, met name Coomans, Colaert en Vanderghote die correct de conflicterende belangen tussen het plaatselijke en nationale bestuur inzagen. De wederopbouw van Iepers belangrijkste monumentale gebouwen bleek er een te zijn van de lange adem, telkens balancerend tussen het verkrijgen van zo veel mogelijk budgetten zonder te veel te vragen, en waar nodig de juiste redeneringen te noemen om zo de nationale actoren ook mee te krijgen. Volgens Dendooven wordt de wederopbouw van de Lakenhallen door velen gezien als 'hét geslaagde voorbeeld van een traditionele/identieke wederopbouw van een icoongebouw na een vernietiging in een industriële oorlog'.¹⁵⁵ In het volgende hoofdstuk wordt de wederopbouw van Ieper en haar traditionele aanpak getoetst aan de theorie van Barakat, en vergeleken met andere, latere wederopbouwprojecten.



Figuur 17: Maurice Anthony, 'Ypres Halles pris de l'étage chez Mr. Struye' 28 mei 1905 (IFFM IFFCO43_000001)

De Lakenhallen in 1905, vóór de verwoestingen van de Eerste Wereldoorlog.



Figuur 16: Collectie Vandenbussche, 'Grote Markt met Lakenhallen en Sint Maartens kerk', 1979-2000 (Stedelijk Museum Ieper SMFC001_000424)

De Lakenhallen eind twintigste eeuw, na de wederopbouw van het gebouw.

¹⁵⁴ Pieter Uyttenhove, 'Continuities in Belgian Wartime Reconstruction Planning' in: J. Dieffendorf (red), *Rebuilding Europe's bombed cities* (New York 1990), pp.48-63, p. 53.

¹⁵⁵ Dendooven, 'De lakenhallen van Ieper: meervoudig icoon'

Hoofdstuk 4: De theorie van Barakat toegepast op Ieper

In de bovenstaande hoofdstukken is de vernieling en vervolgens wederopbouw van Ieper besproken. Dit proces van bijna een halve eeuw is een van de vele voorbeelden van de afgelopen eeuw van wederopbouw na een gewapend conflict, waarbij cultureel erfgoed is beschadigd. De tijd die nodig was voor de wederopbouw van de stad bleek ook uit het bovenstaande; de schaal van de verwoestingen (niet alleen in Ieper maar in de complete Westhoek) was ongeëvenaard en het wiel moest nog worden uitgevonden.¹⁵⁶ Sinds de start van de voorbereidingen voor de wederopbouw van Ieper in 1915 zijn er echter een hoop nieuwe inzichten opgedaan wat betreft het bewaren, verzorgen en herbouwen van cultureel erfgoed, en organisaties als UNESCO (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation*) dragen hier aan bij. Ondanks de aanneming van conventies zoals de Haagse Conventie van 1954 en de Werelderfgoedconventie van 1972 blijkt cultureel erfgoed nog altijd een speelbal bij gewelddadige conflicten die regelmatig beschadigd raken.¹⁵⁷

De basis van dit hoofdstuk is Sultan Barakat's artikel 'Necessary conditions for integrated approaches to the post-conflict recovery of cultural heritage in the Arab World' (2015). Met het oog op de MENA-gebieden bespreekt Barakat het belang van de wederopbouw van een gebied na gewelddadige conflicten, en de rol die cultureel erfgoed kan spelen in het herstellen van relaties tussen verschillende (bevolkings)groepen. Herstel van cultureel erfgoed moet volgens Barakat meer centraal staan bij post-conflict herstel van samenlevingen, terwijl het momenteel vaak als bijzaak wordt gezien.¹⁵⁸ In het artikel noemt Barakat vijf noodzakelijke voorwaarden (*necessary conditions*) voor een geïntegreerde aanpak in het herstel van zowel cultureel erfgoed als de samenleving waarin het zich bevindt. *Developmentalism*, sociale transformatie van de samenleving en verzoening tussen conflicterende partijen worden hierbij gecombineerd.¹⁵⁹ In het onderstaande worden deze vijf voorwaarden benoemd en toegepast op Ieper: wat zien we terug bij de wederopbouw van de stad, en wat niet? En wat is in Ieper terug te zien wat Barakat niet benoemd?

4.1 Vijf noodzakelijke voorwaarden voor beleid en praktijk bij het herstel van cultureel erfgoed post-conflict volgens Barakat

¹⁵⁶ Uyttenhove, 'Continuities in Belgian Wartime Reconstruction Planning', p. 53.

¹⁵⁷ E. Bertacchini, C. Liuzza, L. Meskell, *et al.* 'The politicization of UNESCO World Heritage decision making.' in: *Public Choice* (2016) PP. 95–129, P. 231.

¹⁵⁸ Barakat, 'Necessary conditions for integrated approaches to the post-conflict recovery of cultural heritage in the Arab World', p. 439.

¹⁵⁹ *Ibidem*, p. 435.

4.1.1 Een balans tussen reconstructie en nieuwbouw (*balancing replacement and conservation approaches*)

De eerste noodzakelijke voorwaarde die Barakat noemt is de balans tussen reconstructie (*conservation*) en nieuwbouw (*replacement*), of de erkenning dat het herstel van cultureel erfgoed beide kan omvatten. Deze twee opvattingen lijken in eerste instantie uitersten van elkaar welke de ander per definitie uitsluiten, en zeker in het geval van Ieper waren de discussies fel en liepen meningen ver uiteen. Barakat noemt drie ‘kampen’: die van de identieke herbouw (*preservationists*), van het behouden van de ruïnes ‘as is’, en van het compleet nieuwbouwen van een stad; een ‘clean sweep’.¹⁶⁰ Ieder van deze opties is besproken in Ieper door verschillende personen.

De tabula rasa die gebombardeerde steden zijn geven stadplanners en architecten een kans om een gebied opnieuw, volgens moderne standaarden in te plannen. Los van de (cultuurhistorische) waarde kunnen monumentale gebouwen worden gezien als een hinder die een wederopbouw bedoeld om de samenleving te stabiliseren in de weg staat, aldus Barakat.¹⁶¹ Het draagt bovendien bij aan de mogelijkheid tot snelle wederopbouw, wat terug te zien is in de eerste wederopbouwplannen van Rotterdam, welke al enkele weken na het bombardement in mei 1940 klaar waren. Hoewel het puinruimen nog tot november duurde, werd de grond van het centrum van de stad onteigend en kreeg stadsarchitect Witteveen vrij plan om een geheel nieuwe binnenstad te maken, met slechts uitzondering van een drietal gebouwen.¹⁶² Witteveen bleef dicht bij het stadsplan van voor het bombardement en het uitzicht bleef traditioneel, maar hij kon van de omstandigheden gebruik maken door moderne problemen zoals verkeersdoorstroming aan te pakken. Onteigening van de grond moest de snelheid van de werkzaamheden bevorderen, de overheersing door Duitsland zorgde voor een schrikbeeld dat de stad naar de ideeën van Speer zouden worden heropgebouwd. In Ieper werd geen grond onteigend, wat een nieuwe stadsplanning bemoeilijkte en ondanks modernistische ideeën van architecten als Huib Hoste (wel toegepast in bijvoorbeeld Zonnebeke) en Raphaël Verwilghen tijdens de oorlog hield Ieper vast aan een traditionele herbouw.

Identieke herbouw van een gebied zoals Ieper kan bijdragen aan het mentale herstel van een bevolking, aldus Barakat. Een gewelddadig conflict heeft zeer traumatiserende effecten en uit de plannen en opvattingen voor de wederopbouw van privéwoningen blijkt dat de meeste bewoners

¹⁶⁰ Ibidem, p. 439.

¹⁶¹ Ibidem.

¹⁶² Platform Wederopbouw Rotterdam, ‘plan Witteveen, het eerste wederopbouw plan’, <https://wederopbouwrotterdam.nl/artikelen/wederopbouwplan-witteveen>, geraadpleegd 5 augustus 2022.

hun huis weer precies als voor de oorlog wilden herstellen, om de hele periode zo goed mogelijk te kunnen afsluiten, vergeten en verder te kunnen gaan.¹⁶³ Het herbouwen van grotere monumenten symboliseerde in Ieper bovendien een nationale trots; een tweede overwinning op de vijand door de stad weer terug in volle glorie op te bouwen. Identieke herbouw, waarschuwt Barakat echter, vereist echter een uitgebreide kennis van de gebouwen in hun vooroorlogse staat en is een zeer kostbare en tijdsintensief proces. In Ieper was dit mogelijk dankzij de bewaarde stadsplannen en de vele foto's van Anthony. Wanneer slechts een gedeelte van een stad wordt herbouwd, bijvoorbeeld de gebouwen met de meeste cultuurhistorische waarde, moet bovendien een keuze gemaakt worden tussen de verschillende gebouwen. Wie bepaalt echter welk gebouw van voldoende cultuurhistorische waarde is? En wat wanneer een bevolking niet eensgezind is over het erfgoed dat bewaard moet worden? Barakat geeft aan dat 'cultural legacy is not always positive'.¹⁶⁴ Wederopbouw of behoud van cultureel erfgoed kan problematisch worden wanneer het volgens het AHD belangrijk cultuurhistorisch erfgoed is, maar voor een bevolking symbool staat voor een pijnlijke herinnering, zoals bij de Reichsparteitagsgelände in Nuremberg.¹⁶⁵

Barakat geeft ook aan dat een samenleving zich aanpast aan het conflict; niet alleen het conflict kan lang duren, maar ook de wederopbouw zelf en een bevolking kan zich in die tijd gaan hechten aan het beschadigde erfgoed.¹⁶⁶ Ook dat is in Ieper terug te zien, zoals al genoemd in hoofdstuk 3. Mede om deze reden kan gekozen worden voor de derde optie genoemd door Barakat, namelijk behoud van de ruïne. Voor Ieper was Churchill grote voorstander van dit plan, en ondanks de afkeer van de Ieperlingen en het stadsbestuur voor dit plan laat de Engelse stad Coventry en haar kathedraal zien dat dit weldegelijk een volwaardige oplossing kan zijn. Net als de identieke herbouw van het Belfort staat ook de hernieuwde kathedraal van Coventry (en de ruïne van haar voorganger) symbool voor de overwinning op de Duitsers.¹⁶⁷ Ook in Frankrijk werd na de eerste oorlog besloten om een aantal dorpen niet terug te herbouwen, zo groot was de schade aan het gebied. In plaats daarvan werden ze bewaard, als ware ze '*Mort pour la France*'.¹⁶⁸

¹⁶³ Uyttenhove, 'Continuities in Belgian Wartime Reconstruction Planning' p. 53.

¹⁶⁴ Barakat, 'Necessary conditions for integrated approaches to the post-conflict recovery of cultural heritage in the Arab World', p. 439.

¹⁶⁵ Sharon Macdonald, 'Undesirable Heritage: Fascist Material Culture and Historical Consciousness in Nuremberg' in: *International Journal of Heritage Studies* 12(2006)1, pp.9-28, p.17.

¹⁶⁶ Barakat, 'Necessary conditions for integrated approaches to the post-conflict recovery of cultural heritage in the Arab World', p. 440.

¹⁶⁷ Heather Wiebe, *Britten's Unquiet Past: Sounds and Memory in Postwar Reconstruction* (New York 2012), p. 193.

¹⁶⁸ Isabelle Masson-Loodts, *Paysages en Bataille: Les Séquelles Environnementales de la Grande Guerre* (Cork 2014), p. 12.



Figuur 18: J. Hannan-Briggs, 'Coventry Cathedral', 14 september 2016 (Wikimedia Commons)

De herbouwde kathedraal van Coventry, met links de bewaarde ruïnes van de vooroorlogse kathedraal.

De identieke reconstructie zoals heeft plaatsgevonden in Ieper lijkt dus niet de enige mogelijke optie te zijn, net zoals de ogenschijnlijke uitersten van herbouw of nieuwbouw dat ook niet hoeven te zijn. Barakat geeft aan dat het belangrijkste is dat een 'workable compromise between modernization and historic preservation' mogelijk is wanneer de ontwerpen duidelijk rekening houden met wat belangrijk is voor de bevolking op cultureel, sociaal en economisch niveau.

4.1.2 Stabiele politieke en financiële ondersteuning (*sustained political and financial support*)

Plannen voor wederopbouw van zowel cultureel erfgoed als een complete stad zijn echter in grote mate afhankelijk van financiering. Zeker identieke herbouw is een langdurig en kostbaar proces. Op het moment dat cultureel erfgoed beschadigd raakt, door zowel geweld als door ongeluk, wordt vaak op internationaal niveau steun beloofd op zowel financieel als intellectueel niveau. Een voorbeeld hiervan is de Notre-Dame in Parijs, waar miljarden aan steun werden beloofd in de uren en dagen na de start van de brand.¹⁶⁹ Ook Barakat geeft aan dat politieke en financiële hulp bij het herstellen van cultureel erfgoed op het hoogtepunt is tijdens of meteen na afloop van een gebeurtenis of conflict, maar dat deze aandacht (en dus de bereidheid om grote bedragen bij te dragen) in de loop van de tijd afneemt.¹⁷⁰ Dit staat echter haaks op de tijdslijn gebruikelijk bij

¹⁶⁹ BBC, 'Notre-Dame Fire: Millions pledged to rebuild cathedral', 16 april 2019, <https://www.bbc.com/news/world-europe-47943705>, geraadpleegd 5 augustus 2022.

¹⁷⁰ Barakat, 'Necessary conditions for integrated approaches to the post-conflict recovery of cultural heritage in the Arab World', p. 441.

wederopbouw, waar tijdens of meteen na afloop juist nog veel onduidelijk is en pas op een (veel) later moment de werkelijke schade en kosten duidelijker worden. Barakat geeft aan dat vooral buitenstaanders de neiging hebben om een gebied (en met name de bekendste monumenten) zo snel mogelijk te herstellen, om op die manier buitenlandse aandacht en bereidheid om (financiële) hulp te bieden hoog te houden: vaak worden hiervoor ook buitenlandse plannen gemaakt en materialen gebruikt (zie punt drie: het belang van institutionele capaciteitsopbouw). Deze haastige opzet van wederopbouwplannen is in zowel Ieper als Rotterdam terug te zien: bij beide steden wordt nog tijdens de oorlog plannen gemaakt voor de wederopbouw. In tegenstelling tot Ieper blijft Rotterdam bewoond tijdens de oorlog, wat de noodzaak voor herbouw verklaard. Plannen maken en uitvoeren zijn echter twee verschillende begrippen, en Barakat pleit voor het allereerst in stand houden van ruïnes, om verdere schade en afbrokkeling te voorkomen en om niet onnodig te starten met herbouwen of slopen. Instabiliteit in het gebied, en een gebrek aan expertise en materialen kunnen meer schade opleveren. Tegelijkertijd levert het tegenovergestelde van haastige spoed ook niet altijd de juiste resultaten op.¹⁷¹ Barakat betoogt dan ook voor een gefaseerde aanpak, waarbij de eerste fase zoals hierboven al wordt genoemd bestaat uit het verstevigen van de ruïnes om verder vergaan te voorkomen en onderzoek ten behoeve van de wederopbouw mogelijk te maken.¹⁷² Dit onderzoek kan architectonisch zijn, maar ook naar lokale grondstoffen en het verzamelen van lokale individuen met de benodigde kennis. Het belang van deze lokale actoren in vergelijking met buitenlandse wordt in punt vier verder besproken. De zestal implicaties van deze aanpak die Barakat noemt zijn stuk voor stuk terug te vinden in het wederopbouwproces van Ieper:¹⁷³

1. Al voor het conflict zou een plan van aanpak voor herstel van cultureel erfgoed beschikbaar moeten zijn; dit zorgt voor de benodigde informatie en bronnen die het werk in de toekomst kunnen vergemakkelijken. In dit geval had het stadsbestuur van Ieper geluk door de aanwezige plannen en informatie over de monumentale panden vanwege de juist voltooide herstelwerkzaamheden; desalniettemin moeten deze ook beschikbaar zijn *na* het conflict, waardoor de handelingen van Coomans tijdens zijn vlucht uit Ieper prijzenswaardig zijn.

2. Om beschikbare politieke en financiële steun te verankeren is een snelle uitwerking van plannen voor herstelwerkzaamheden en een visie voor de wederopbouw nodig. Coomans en Colaert begonnen beiden in het buitenland na hun vlucht uit Ieper al aan het plannen van herstelwerkzaamheden; het presenteren en het interesse wekken in deze plannen voor het

¹⁷¹ Ibidem.

¹⁷² Ibidem, p. 441.

¹⁷³ Ibidem.

verkrijgen van mogelijke financiële steun voor deze plannen. Buurlanden zoals Engeland en Nederland speelden hierbij een rol.

3. Prioriteiten moeten worden gesteld: de verwoesting van een complete stad en de afwezigheid van voldoende (geld)middelen zorgt ervoor dat bij een succesvolle wederopbouw niet alles tegelijkertijd opgebouwd kan worden. Ieper besloot voorrang te geven aan basisbehoeften zoals nutsvoorzieningen en minder monumentale openbare gebouwen; pas bijna een decennia na afloop van het conflict werd daadwerkelijk begonnen aan de herbouw van de Lakenhallen en hoewel Ieper het eens was over de noodzaak van herstel, waren praktische voorzieningen belangrijker dan ceremoniële panden.¹⁷⁴

4. Het behouden van media-aandacht is essentieel, maar deze media mag het wederopbouwbeleid niet dicteren. Ten tijde van het begin van de wederopbouw van Ieper circuleerde vooral kranten met meningen en opvattingen over de wederopbouw, zowel de overzeese geallieerde landen als in Ieper zelf. Het belang van een bekwame redenaar als Colaert komt hier naar voren: zowel kritiek op de plannen van buitenaf (door Engelse belanghebbenden) als lokale kritiek over de traagheid van het proces weet hij in diezelfde pers goed te weerleggen.¹⁷⁵



Figuur 19: scan van De Poperinghenaar, 28 maart 1920 (Historischekranten.be)

Uitknipsel van de Poperinghenaar van 28 maart 1920 waarin de wens van de Ieperlingen voor het herbouwen van de Lakenhallen wordt uitgesproken; mits de stad eerst zelf wordt opgebouwd.

ken zal brengen.
Te Yper wil men de puinen bewaren. En zoo zal het komen dat de schoone Grootemarkt verdwijnen zal. Men wil er eene doode plaats van maken met in 't midden de puinen van de Hallen en van de St-Martenskerk ! Al de Yperlingen wenschen den heropbouw der grootsche gebouwen uit het verleden, die hunne fierheid waren, maar eerst en vooral moet de stad zelf heropgebouwd worden.
Ik dring aan op de kwestie der barakken.

¹⁷⁴ Het Ypersche nieuws, 10 september 1921, 'Conseil Communal d'Ypres'

¹⁷⁵ Het Ypersche nieuws, 10 september 1921, 'Conseil Communal d'Ypres'

Door de tussenfases af te sluiten met feestelijke openingen en deze groots in (internationale) kranten en andere nieuwsmedia te tonen zorgden de leperlingen er bovendien voor dat zij de toon van het discours over de wederopbouw zelf in de hand bleven houden. De verschillende feestelijke openingen in plaats van één grote bij de complete voltooiing van de Lakenhallen hield de herinnering aan de wederopbouw en haar belang levend.

5. Het belang van de relatie tussen herstel van cultureel erfgoed en economisch herstel moet worden gerealiseerd. In Ieper is dit terug te zien in de wens om de Lakenhallen weer op te bouwen, terwijl ook erkend wordt dat het gebouw als ruïne (zeker in de eerste jaren na de oorlog) een van de weinige bronnen van inkomsten was voor de inwoners van de stad. Winter geeft ook aan dat toerisme de ontwikkeling van de economie kan verbeteren.¹⁷⁶

6. de laatste implicatie, namelijk dat de steun van multilaterale trust funds voor financiële en politieke steun op de lange termijn kunnen zorgen, is niet van toepassing op Ieper.

4.1.3 Het belang van institutionele capaciteitsopbouw (*sufficient institutional capacity*)

Langdurige gewelddadige conflicten hebben als nadelig gevolg dat ze de stabiliteit van een land en daarmee de aanwezige institutionele en logistieke capaciteiten verminderen. Hoewel het volgens Barakat een misvatting is dat deze capaciteiten compleet verloren gaan, past een samenleving of stad zich wel aan aan de omstandigheden waar zij in leven en zorgt conflict vaak voor een *braindrain*. In Ieper verliet een groot gedeelte van de inwoners de stad aan het begin van de oorlog, en degenen die achter waren gebleven werden in 1915 bevolen te vertrekken waardoor de stad leeg kwam te staan. De herstelwerkzaamheden en het behoud wat tot dan toe aan de Lakenhallen werd gedaan kwam stil te liggen en er bleef niemand achter om verdere beschadiging te voorkomen. Ook wanneer een stad niet volledig wordt verlaten, zorgt conflict ervoor dat nog aanwezige instituten, op sociaal, economisch of cultureel gebied kunnen worden verstoord en aangepast. In München en andere Duitse steden werden herstelwerkzaamheden aan beschadigde gebouwen bijvoorbeeld in 1943 verboden vanwege gebrek aan materiaal, maar tot die tijd werd actief puin geruimd om moraal hoog te houden.¹⁷⁷

Na afloop van een conflict blijft een samenleving vaak achter zonder goed functionerende overheidsdiensten. Wat wel resteert staat vaak voor een enorme taak voor welke ze slecht uitgerust zijn en uit ervaring blijkt dat wetgeving over beheer en behoud van cultureel erfgoed vaak moeilijk te handhaven is. Maar het trainen van individuen en het opzetten van instellingen *na* een

¹⁷⁶ Tim Winter, 'Post-Conflict Heritage and Tourism in Cambodia: The Burden of Angkor', in: *International Journal of Heritage Studies*, 14(2008)6, pp. 524-539, p.525.

¹⁷⁷ Jeffrey Diefendorf, *In the wake of war: the reconstruction of German cities after World War II* (New York 1993), p. 19.

conflict is een tijdrovend proces; het beste medicijn is zorgen voor een goede investering voor een conflict überhaupt begint. We zien dit in Ieper terug bij de Besluitwet voor de Heropbouw der vernielde Belgische Gemeenten van 1915. Al tijdens de oorlog werden plannen opgesteld; wetten en besluiten uitgevaardigd en stadsbesturen projecten opgelegd; maar zelfs met een overkoepelende organisatie als de Dienst der Verwoeste Gewesten blijft het een immens werk. Het belang van lokale verankering en individuele projecttrekkers komt hier ook uit voort.

4.1.4 Lokale verankering (*genuine localization and ownership*)

Barakat geeft aan dat de lokale bevolking nog te vaak gezien wordt als slechts slachtoffers van het conflict; 'passive recipients of international assistance or a liability to be neutralised rather than an asset to be utilized'.¹⁷⁸ Zeker in de beginjaren van UNESCO werd deze quasi-koloniale aanpak gebruikt, en ook de Britten vonden de Ieperlingen en hun plannen eerder in de weg zitten voor de plannen die zij hadden voor Ieper als Brits grondgebied.¹⁷⁹ de uitvoering van lokale plannen en initiatieven en de bijdragen van *locals* zijn volgens Barakat cruciaal voor post-conflict herstel, omdat het twee basisbehoeften van herstel vervult: het zorgt voor het herstel van vertrouwen, waardigheid en geloof in de persoonlijke capaciteiten van de stad en haar inwoners. Raadpleging van meningen en ideeën zijn niet genoeg; lokale actoren moeten ook de kans krijgen om deze initiatieven uit te voeren.¹⁸⁰ Zulke initiatieven, vanwege lokale kennis over gebouwen, praktijken en grondstoffen, zijn effectiever, duurzamer en vaak goedkoper dan externe initiatieven, aldus Barakat.¹⁸¹ Dit in tegenstelling tot wat in praktijk vaak gebeurt; namelijk dat nationale overheden of internationale actoren vaak personen van buitenaf betrekken om het proces spoediger te laten verlopen. Barakat waarschuwt echter dat slechts het herbouwen van een in het conflict beschadigd gebouw niet voldoende is om de achterliggende oorzaken van het conflict te herstellen; dit is terug te zien bij Mostar in Bosnië. Het project werd gefinancierd door een aantal Europese landen en zowel de Raad van Europa en de EU steunden het project. Bij de opening van de nieuwe/herstelde brug door de Britse prins van Wales, vergezeld door vele andere internationale staatshoofden werd de brug dan ook gezien als 'the renaissance of the Old Bridge and its surroundings, the *symbolic* power and meaning of the City of Mostar – as an exceptional and universal *symbol* of coexistence

¹⁷⁸ Barakat, 'Necessary conditions for integrated approaches to the post-conflict recovery of cultural heritage in the Arab World', p. 443.

¹⁷⁹ Bertacchini, *et al.* 'The politicization of UNESCO World Heritage decision making.' p. 226.

¹⁸⁰ Barakat, 'Necessary conditions for integrated approaches to the post-conflict recovery of cultural heritage in the Arab World', p. 443.

¹⁸¹ Ibidem.

of communities from diverse cultural, ethnic and religious backgrounds-'.¹⁸² De inwoners van de stad zagen het echter anders; voor hen was de brug die was herbouwd niet dezelfde als de brug die jaren eerder met opzet opgeblazen was. Het herbouwen van de brug zorgde niet voor het gewenste



Figuur 20: Djani Behram, 'Stari Most (Old Bridge) Mostar, 18 juni 2019 (Wikimedia Commons)

De herbouwde 'oude' brug in Mostar, Bosnië.

zulke kampioenen te noemen in de halve eeuw waarin stad herbouwd werd, maar zeker Coomans en Colaert trekken de kar wat betreft wederopbouw. De keuze om gebruik te maken van lokale bedrijven in het puinruimen, de herstelwerkzaamheden en de betrekking van de gebouwen heeft geholpen bij het sociale herstel, maar zeker ook het economische herstel van de stad. De werkzaamheden gaven inwoners een kans om te voorzien in hun eigen levensonderhoud en creëerde daarmee nog een verdere positieve persoonlijke link met de wederopbouw.¹⁸³ Het waren de leperlingen die hun eigen stad herbouwden. Deze economische voordelen van de wederopbouw zijn zelfs vandaag de dag, decennia na het voltooiën van de herstelwerkzaamheden terug te zien: nog steeds verdienen veel leperlingen aan de oorlog en de daaropvolgende wederopbouw. Zelfs de huidige herstelwerkzaamheden aan de Lakenhallen worden uitgevoerd door de opvolgers van Vandekerckhove.¹⁸⁴

herstel.

Wat Barakat noemt als belangrijk aspect en wat heel sterk terugkomt in de wederopbouw van Ieper is het zorgen voor een *local champion*. Een lokale individu die het project kan trekken en sturen; die zowel de lokale bewoners als nationale en internationale belanghebbende betrokken kan houden bij het project.

In Ieper zijn meerde van

¹⁸² Paddy Greer, 'Bridge Building in Mostar: From Fragmented Stumbling Blocks to Overarching Narrative Solutions', in Neil Ferguson (red) *Post-Conflict Reconstruction* (Newcastle upon Tyne 2010), pp. 119-132, p. 123.

¹⁸³ Barakat, 'Necessary conditions for integrated approaches to the post-conflict recovery of cultural heritage in the Arab World', p. 446.

¹⁸⁴ Dendooven, 'De lakenhallen van Ieper: meervoudig icoon'.

Dat wil niet zeggen dat een dergelijke aanpak van *participatory reconstruction* niet zonder hobbels is en Barakat waarschuwt om niet te starten met de meest belangrijke of vooraanstaande gebouwen. Het is verstandiger om eerst kennis op te doen en vaardigheden te ontwikkelen bij minder belangrijke gebouwen waar fouten minder ernstig zijn. Dit proces kan lang duren, en ook hier komt een sterke voortrekker bij kijken. Coomans gaf het goed aan in zijn pamflet in 1916 dat ook bij een langduriger proces de wederopbouw van de Lakenhallen plaats zou vinden: ‘Als de middelen ontbreken om haar snel weer op te bouwen, zullen wij haar heropbouwen naarmate de middelen beschikbaar komen, stukje bij beetje, langzaam en moeizaam’.¹⁸⁵ Coomans en Barakat zijn niet de enige die rust aanbevelen. Volgens J.A.C. Tillema is ‘snel restaureren [...] een contradictio in terminis, te vergelijken met het werk van de sneldichter gedurende de Sinterklaastijd in een warenhuis. De rust van het restaureren – voorbereiding en uitvoering – is vrijwel contraire aan alles waarop de moderne maatschappij het stempel van een waanzinnig tempo heeft gedrukt.’¹⁸⁶

Toch plaatst Barakat wel een kanttekening bij de deze *bottom-up* aanpak. Waar ligt de grens tussen lokale participatie en het publieke belang? Hadden leperlingen bijvoorbeeld stenen van het Belfort mogen gebruiken voor de bouw van tijdelijke, noodzakelijke woningen? Moet er rekening gehouden worden met een stadsplanning die botst met lokale wensen? Wat als de plannen en ideeën botsen met het AHD? Barakat benadrukt het belang van overleg en de realisatie van een gedeelde visie (*shared vision*).

4.1.5 Een gedeelde visie (a shared vision)

Het einde van de Eerste Wereldoorlog betekende voor Ieper een teruggave van de stad aan de Ieperlingen. Ondanks de traumatische ervaringen van de inwoners en de grote schade aan de stad, waren alle Ieperlingen en andere belanghebbenden het eens over het uiteindelijke doel van de wederopbouw, er was geen sluimerend conflict wat in Ieper bleef bestaan met het ondertekenen van de wapenstilstand. Bij verschillende recentere conflicten, zoals in Bosnië en in verschillende MENA-landen waar Barakat over schrijft, is dat echter wel het geval. Dit feit vergemakkelijkt de wederopbouw allesbehalve, aangezien beide partijen samen moeten werken voor een succesvolle wederopbouw. Desondanks blijft dit wel de sleutel tot een succesvolle wederopbouw; ‘Just as destruction of cultural property may catalyse conflict, the continuing thread of cultural behaviour and traditions provide the basis for reconciliation and recovery’.¹⁸⁷ Barakat waarschuwt wel voor

¹⁸⁵ Kenniscentrum Flanders Fields, MI MAP 2730 (1) (Wederopbouw), Pamflet Les Halles et le Beffroi d’Ypres, p. 4

¹⁸⁶ J.A.C. Tillema, *Schetsen uit de geschiedenis van de monumentenzorg in Nederland* (Den Haag 1975) p.10.

¹⁸⁷ Barakat, ‘Necessary conditions for integrated approaches to the post-conflict recovery of cultural heritage in the Arab World’, p. 438.

het in het vorige punt benoemde tendens om van buitenaf een visie op te leggen. Wat voor buitenstaanders een gebouw of site is met 'universele waarde' hoeft dat namelijk niet te zijn voor lokale actoren en vice versa. De visie van het behouden van erfgoed 'as is' kan bovendien botsen met lokale waarden en het benoemen van een site tot erfgoed met 'universal value' kan een tegenovergesteld gewenst effect hebben en de situatie juist opnieuw politiek geladen maken.¹⁸⁸ Ook de toevoeging van erfgoed op de Werelderfgoedlijst is sinds 1972 steeds meer gepolitiseerd.¹⁸⁹

Wanneer correct gecoördineerd, kan het vormen van een gedeelde visie met discussie over prioriteiten en het vormen van compromissen een start zijn tot communicatie en verzoening. Paradoxaal staat hierbij vooral het *hoe* in het middelpunt van de vraagstelling, en niet direct het *wat*.

4.2 Conclusie

Barakat begint zijn conclusie vrij beoordelend: internationale hulp bij wederopbouw heeft volgens hem vaak achterliggende (eigen)belangen. Vaak gaat dit gecombineerd met een korte aandacht span en zakt de bereidheid van landen en instanties om (financieel) bij te dragen aan de wederopbouw met die dalende aandacht. Het uitgangspunt zou echter de vraag moeten zijn wat er nodig is om een land, gebied of regio weer terug op de been te helpen en tegelijkertijd lokale culturen te bewaren.¹⁹⁰ De vorm die het herstelde culturele erfgoed daarbij aanneemt is van ondergeschikt belang, ondanks dat dit door internationale actoren vaak als zeer belangrijk wordt gezien. De oorzaak hiervoor is het leidende AHD, wat erfgoed het liefst bewaard ziet 'as is' of herstelt ziet worden naar de situatie voor aanvang van het conflict.

Succesvol herstel van cultureel erfgoed wordt volgens Barakat tot stand gebracht wanneer de bevolking die het meest getroffen is door het conflict betrokken wordt bij het proces. Dit betekent actieve betrokkenheid, niet slechts een adviserende rol. 'All evidence from the last decade and beyond suggests that locally generated, developmentally oriented approaches prosper, whilst top down, externally conceived solutions do not'.¹⁹¹ Ieper past in Barakat's visie; de aanpak van het stadsbestuur, Coomans en Colaert had te allen tijde het lokale belang in gedachten, en (inter)nationale opinies waren voor hen van ondergeschikt belang. de omstandigheden in de

¹⁸⁸ Ibidem.

¹⁸⁹ Bertacchini, *et al.* 'The politicization of UNESCO World Heritage decision making.' P. 226.

¹⁹⁰ Barakat, 'Necessary conditions for integrated approaches to the post-conflict recovery of cultural heritage in the Arab World', p. 446.

¹⁹¹ Ibidem.

Westhoek tijdens en na de Eerste Wereldoorlog bieden zich minder goed voor vergelijking met de omstandigheden waarin Barakat zijn noodzakelijke voorwaarden schrijft, maar juist daarom is goed te zien dat ook in andere omstandigheden dan die van de MENA-gebieden zijn vijf voorwaarden standhouden. Het is niet noodzakelijk dat aan alle voorwaarden wordt voldaan en ook wanneer dit wel zou zijn biedt dit nog geen praktische garantie op succes, maar leper kan de theorie van Barakat wel voor een deel bevestigen.

Conclusie

Bij aanvang van de wederopbouw van Ieper was het uiteindelijke doel van de Ieperlingen om de stad terug in vooroorlogse staat te brengen, in een tweede overwinning op de Duitse barbaren. Ieper uit haar as herrezen verbergt haar oorlogslittekens niet, maar een bezoeker aan de stad moet wel weten waar hij moet kijken. De nieuwe stenen van de Lakenhallen zijn inmiddels ook al vele decennia oud en verschillen steeds minder met de onderste, oudste stenen. Het gebouw is zelfs al aan een opknapbeurt toe, weer uitgevoerd door de firma Vandekerckhove (inmiddels Monument Vandekerckhove). Ieper profileert zich vandaag de dag gelijktijdig als Kattenstad en Vredesstad, een verwijzing naar de twee periodes waar de stad belang aan hecht: het roemrijke verleden in de middeleeuwen en de overwinning op de Duitsers van de Eerste Wereldoorlog.

Aanpak van de wederopbouw en invloeden van buitenaf

De wederopbouw van Ieper is op een traditionele manier vormgegeven; zeker in het centrum en de rest van de binnenstad zijn de monumentale gebouwen vrij precies gereconstrueerd. Bij iets minder belangrijke gebouwen is slechts de façade van het gebouw authentiek gerestaureerd, terwijl achter de façade een moderne opbouw is gecreëerd. De keuze voor deze traditionele aanpak kan voor een deel worden verklaard door de opvatting van de bevolking: het bood een manier om de oorlog te vergeten en verder te gaan. Daarnaast zorgde de individuele aanpak van vergoeding en herstel van privéwoningen ervoor dat het vrijwel onmogelijk was om grote delen van de stad opnieuw in te delen; hiervoor was onteigening op grote schaal nodig. Deze individuele aanpak was een landelijke aanpak: wetten en besluiten gaven burgers het recht op een schadevergoeding.

Dat neemt niet weg dat ook individuele personen invloed hebben gehad op de wederopbouw van de stad en de Lakenhallen. Vlak na de oorlog werd er in Engeland de vrij duidelijke wens uitgesproken om de volledige stad te behouden als ruïne, en toen vanuit Ieper bezwaar kwam tegen deze maatregelen werd als compromis besloten om slechts de Lakenhallen en het Belfort als ruïne te behouden. In de archiefstukken van de Imperial War Graves Commission is terug te lezen dat de Britten de gesprekken en onderhandelingen die tot dit compromis leidden vooral met de nationale overheid wilden voeren, maar dat lokale personen zoals burgemeester Colaert en architect Coomans zich fel tegen deze plannen verzetten. Ze zitten de betrokken Britten in de weg en krijgen het uiteindelijk voor elkaar dat ook de Lakenhallen kunnen worden heropgebouwd.

Diezelfde besluiten en wetgevingen over herstelbetalingen die individuen (in theorie) kregen voor de wederopbouw van een privéwoning droegen ook bij aan de vorm van de wederopbouw van de Lakenhallen. Aan het herstel van de Lakenhallen zat een hoog prijskaartje, en zeker direct na de oorlog was er niet bepaald budget in overvloed. Vanuit nationaal niveau was de wens om de Lakenhallen identiek te herstellen dan ook niet zo hoog dat het de kosten kon verantwoorden. Volgens de Besluitwet van 1918 was de staat verplicht om de Lakenhallen identiek te herbouwen, op dezelfde plaats of elders. Wanneer niet voor herbouw gekozen werd zou zij alsnog verplicht zijn om de vergoeding van het herbouwen van het volledige gebouw uit te keren; de financiële voordelen van het behouden van de ruïnes vielen hiermee weg. Ook hier bleven Colaert en Coomans van belang: niet alleen hadden zij samen een grote kennis over het gebouw en de stappen die nodig zouden zijn om het goed te herbouwen, maar hielden zij ook het kostenplaatje in het oog en wisten zij deze goed naar actoren op nationaal niveau te brengen. Nooit te veel vragen en snel kunnen starten (en dus orde goed op zaken hebben) wanneer geld beschikbaar wordt gesteld. Samen met hun opvolgers in de jaren dertig tot vijftig hebben zij ervoor gezorgd dat dit gigantische project daadwerkelijk voltooid werd.

Belang van een sterke lokale verankering

Naast Coomans en Colaert was ook de rest van Ieper betrokken bij de wederopbouw: de inwoners waren allesbehalve passief. Niet alleen uitten zij regelmatig hun mening, tijdens gemeentebijeenkomsten en in lokale kranten, maar de herstelwerkzaamheden van het gebouw werden voor het grootste deel door lokale personen en bedrijven uitgevoerd. Dit zorgde voor werkgelegenheid, iets wat zeker direct na de oorlog erg nodig was, en gaf de bevolking weer agency terug na jarenlang machteloos toe te moeten zien (eerst vanuit Ieper maar vooral vanuit het buitenland) hoe hun woningen en stad beschadigd raakten. Vrijwel alle bedrijven die meewerkten aan de herstelwerkzaamheden waren bedrijven gevestigd in de Westhoek, het gebied wat de meeste schade had opgelopen tijdens de oorlog. Tot aan het einde van het herstelproces blijft het werk uitgevoerd door lokale bedrijven, en ook de onthulling van de gebouwen is een moment van lokale trots. Tegelijkertijd wordt deze lokale trots op nationaal en internationaal niveau getoond aan de buitenwereld, en wordt daarbij niet vergeten om die buitenstaanders aan het belang van de stad te herinneren.



Figuur 21: Maurice Anthony, 'Ypres – Cath. St. Martin – Mr. Moreau, arch. Coomans – Delbrouck', 25 maart 1925 (IFFM, IFFFC042_001853)

Architect Coomans (midden) bekijkt met de Hoog Koninklijk Commissaris Moreau (links) en aannemer Delbrouck (rechts) de ruïne van de Sint-Maartenskerk.

Het verschil van de aanpak met andere Europese steden en de noodzakelijke condities van Barakat

De keuzes die in Ieper zijn gemaakt voor het herstel van de stad zijn gebaseerd op lokale behoeften en opvattingen, maar dat betekent niet dat op andere locaties dezelfde opvattingen werden gedeeld, of dat de ene aanpak beter was dan de andere. Omstandigheden verschillen natuurlijk altijd en spelen een rol in de besluitvorming, maar ook uit het artikel van Barakat blijkt dat er geen *one size fits all* oplossing is voor wederopbouw en dat het moeilijk is om een strak te volgen stappenplan te vormen.

In bijvoorbeeld Zillebeke werd wel gekozen voor een modernere herbouw: andere stad met een andere architect en dus andere opvattingen. Vergeleken kathedraal van Coventry worden dezelfde beweegredenen gegeven om de kathedraal te herbouwen: namelijk als symbool voor de overwinning op de Duitsers. Zij kiezen er echter voor op de ruïnes te bewaren naast de nieuw te bouwen kathedraal. Bezoekers worden op die manier met de aanblik van de ruïnes geconfronteerd en kunnen een vergelijking maken met de nieuw herrezen kathedraal. Dezelfde beweegredenen, maar een compleet andere aanpak.

Barakat concludeert dan ook in zijn artikel dat de vorm van de wederopbouw van een stad of gebouw van ondergeschikt belang is. In plaats daarvan moet de nadruk worden gelegd op het herstel van een samenleving en haar inwoners, en hun onderlinge relatie met elkaar. Herstel van cultureel erfgoed kan hierbij een middel zijn, maar het simpele vervangen of herbouwen van een gebouw is niet voldoende, zeker niet wanneer het door buitenstaanders zonder inspraak van lokale personen gebeurt.

In de wederopbouw van Ieper zijn een hoop van de door Barakat gegeven noodzakelijke voorwaarden terug te vinden, waarvan de sterke lokale verankering veruit het nadrukkelijkst aanwezig is. Betekent dit dan dat Ieper haar stad succesvol heropgebouwd heeft omdat het voldoet aan de gegeven voorwaarden? Of bepalen Ieperlingen zelf wanneer en of de wederopbouw van de stad succesvol is? Zij zijn immers degene die in de stad wonen. Barakat geeft aan voorzichtig te zijn met opdringen van buitenlandse opvattingen over wat wel en wat niet erfgoed is en hoe daarmee om te gaan (of hoe het te herbouwen). De afstand in tijd tussen de start van de wederopbouw, de voltooiing van de wederopbouw en het heden zit biedt wel nieuwe onderzoeksmogelijkheden: hoe wordt er na verloop van een langere tijd teruggekeken op de wederopbouw, op zowel lokaal als nationaal niveau? Wat valt daaruit te leren voor hedendaags herstel van erfgoed? De Ieperlingen waren in lokale kranten als het Ypersche lovend over de wederopbouw op het moment dat de gebouwen feestelijk onthuld werden, maar hoe zit dat een halve eeuw later?

Ieper kan dan ook niet helemaal gezien worden als een standaardvoorbeeld voor de wederopbouw van cultureel erfgoed na een gewelddadig conflict. Het geeft zeker lessen, zoals het belang van die lokale individuen en de verankering van de stad zelf in de wederopbouw, maar de omstandigheden ruim honderd jaar geleden zijn niet altijd goed te vergelijken met die van tegenwoordig. Haastige spoed is ook niet de bedoeling, ondanks dat dit tegenwoordig vaak wel wordt gedacht. Het kan concluderend geen kwaad de handelswijze van Coomans te bestuderen voor moderne projecten waarbij cultureel erfgoed moet worden hersteld.

Literatuurlijst:

- Annoot, R. *Ieper: Leidraad Voor De Bezoeker*. (Stedelijke dienst voor toerisme Ieper, 1963).
- Baert, Koen, et al., *Ieper, de herrezen stad. De wederopbouw van Ieper na 14-18*, (De Klaproos 1999).
- Baert, Koen, et al., *Bouwen aan de Wederopbouw 1914/2050. Architectuur in de Westhoek*, (Erfgoedcel C07 2009).
- Barakat, Sultan, 'Necessary conditions for integrated approaches to the post-conflict recovery of cultural heritage in the Arab World' in *International Journal of Heritage Studies* 27 (2021) 5 433-448.
- Bertacchini, E., Liuzza, C., Meskell, L., et al. 'The politicization of UNESCO World Heritage decision making.' in: *Public Choice* (2016) PP. 95–129.
- Cornillie, J., Bras, A., *Geschiedenis van de Lakenhalle te Ieper, vanaf den opbouw tot onder den wereldoorlog*, (Ieper, onbekend).
- Dendooven, Dominiek, Dewilde, Jan, *De wederopbouw in Ieper. Een wandeling* (Sint-Niklaas 1999).
- Dendooven, Dominiek 'De lakenhallen van Ieper: meervoudig icoon' in *jaarboek 2021 In Flanders Fields Museum* (In Flanders Fields Museum 2021).
- Diefendorf, Jeffry M. "Urban Reconstruction in Europe After World War II." *Urban Studies* 26, no. 1 (1989): 128–43.
- Diefendorf, Jeffry M., *In the wake of war: the reconstruction of German cities after World War II* (New York 1993).
- Doyle, Arthur Conan, *A Visit to Three Fronts, Glimpses of the British, Italiana and French Lines*. (New York 1916).
- Houtte, Van, J.A., 'Ieper door de eeuwen heen' in *Prisma van de Geschiedenis van Ieper* (Tielt 1974).
- Macdonald, Sharon, 'Undersirable Heritage: Fascist Material Culture and Historical Consciousness in Nuremberg' in: *International Journal of Heritage Studies* 12(2006)1, pp.9-28.
- Masson-Loodts, Isabelle, *Paysages en Bataille: Les Séquilles Environnementales de la Grande Guerre* (Cork 2014).
- Meire, J., *De stilte van de Salient: de herinneringen aan de Eerste Wereldoorlog rond Ieper*.
- Moesen, A., "De Kattenfeesten te Ieper", *Van Mensen en Dingen: tijdschrift voor volkscultuur in Vlaanderen* 3(2005)4.
- Pollard, Hugh B.C., *The story of Ypres*, (New York 1917).
- Petillon, Anne, *Nieuwerck en Concierge te Ieper. Bouwgeschiedenis, restauratie, heropbouw, beschrijving en stilistische analyse* (Gent 1979).
- Smith, Laurajane, *Uses of Heritage* (New York, 2006).
- Stynen, Herman, "Opvattingen over het herstel van de hal te Ieper," *Wonen TABK*, (1983) 34, pp. 32-43.
- Stynen, Herman 'De rol van de instellingen. De Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen, de Vereniging van Belgische steden en gemeenten en de wederopbouw van België', in *Resurgam: de Belgische wederopbouw na 1914*, pp. 99-127.
- Tillema, J.A.C., *Schetsen uit de geschiedenis van de monumentenzorg in Nederland* (Den Haag 1975).
- Uyttenhove, Pieter 'Continuities in Belgian Wartime Reconstruction Planning' in: J. Dieffendorf (red), *Rebuilding Europe's bombed cities* (New York 1990), pp.48-63.
- Vandekerckhove, Jan, *Het mirakel van Ieper. Hoe de Lakenhallen, het Belfort en de Sint Maartenskerk uit hun as herrezen*, (onuitgegeven typoscript 2009).

Wiebe, Heather, *Britten's Unquiet Pasts: Sounds and Memory in Postwar Reconstruction* (New York 2012).

Willson-Beckles, Henry, 'Ypres, the Holy ground of British arms' (Brugge 1920).

Winter, Tim, 'Post-Conflict Heritage and Tourism in Cambodia: The Burden of Angkor', in: *International Journal of Heritage Studies*, 14(2008)6, pp. 524-539.

Yves, Catry, *De wederopbouw van Ieper na de eerste wereldoorlog*, (Gent, 1981).

Archieven

Algemeen Rijksarchief Brussel / Archives générales du Royaume.

Inventaris van het archief van de Dienst der verwoeste gewesten, BE-A0510/T 266 – 1059.

Inventaris van het archief van de Dienst der verwoeste gewesten, T 2660 1867.

Inventaris van het archief van de Dienst der verwoeste gewesten, T 2660 – 841. Hallen 1920-1928.

Inventaris van het archief van de Dienst der verwoeste gewesten, T 266 – 2553, Hallen.

Nota's en

briefwisseling i.v.m. volledige wederopbouw. 1927-1939.

Stadsarchief Ieper

Dossier inzake de Lakenhalle en het Belfort, Toerisme doos 94 756-764.

Toerisme doos 41 193-204.

Dossier inhuldiging Belfort, Mod 106.

TDI 1331, Stukken betreffende de heropbouw en oorlogsschade

Kenniscentrum Flanders Fields

MI MAP 2730 (1) (Wederopbouw).

MI MAP 2730 (2) (Wederopbouw).

MI MAP 2730 (diversen) (Wederopbouw).

TD 1074 (Bibliotheek brand Lakenhallen Ieper: Wederopbouw Ieper).

Universiteitsarchief Leuven

BE/2129344/PP/Hoste/220.